

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
USUTEADUSKOND

Erki Varma

RELIGIOON EESTI MEEDIAS –
MUUTUSED JA TRENDID XXI SAJANDI ESIMESEL KAHEL
KÜMNENDIL EESTIKEELSETE ÜLERIIKLIKE PÄEVALEHTEDE
ARVAMUSRUBRIIKIDE NÄITEL

Magistritöö

Juhendaja dr Atko Remmel

Tartu 2023

SISUKORD

1	SISSEJUHATUS	3
2	TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD	5
2.1	Religiooni positsioon ühiskonnas.....	5
2.2	Meedia avaliku arvamuse kujundajana.....	6
2.3	Online-meedia tähtsuse tõus.....	7
2.4	Meediarepresentatsioon	9
3	METODOLOOGIA.....	11
3.1	Valim.....	11
3.2	Uurimismeetod	13
4	RELIGIOONI NÄHTAVUS AVALIKUS ARVAMUSRUUMIS	17
4.1	Artiklite arv aastate kaupa.....	17
4.2	Artiklite arv kuude kaupa	19
5	SUHTUMINE RELIGIOONI AVALIKUS ARVAMUSRUUMIS.....	22
5.1	Kes religioonist räägivad?	22
5.2	Mis teemadega seoses religioonist räägitakse?.....	24
5.3	Millistest religioonidest räägitakse?.....	26
5.4	Kuidas räägitakse religioonidest üldiselt?	28
5.5	Kuidas räägitakse kristlusest?	31
5.6	Kuidas räägitakse islamist?	34
6	JÄRELDUSED.....	37
7	LÜHIKOKKUVÕTE.....	42
8	KASUTATUD ALLIKAD.....	43
9	SUMMARY	45

1 SISSEJUHATUS

Käesolevas magistritöös vaatlen religiooni positsiooni eestikeelses avalikul infoväljal ning selle muutumist viimase kahe kümnendi jooksul. Selleks analüüsin kahe suurema eestikeelse päevalehe – Postimehe ja Eesti Päevalehe veebiväljannete arvamusrubriikides sel sajandil ilmunud usuteemalisi tekste ja katsun leida vastust kahele uurimusküsimusele:

- kuidas on muutunud religiooni nähtavus eestikeelses meedias XXI sajandil;
- kuidas on muutunud religiooni representatsioon meedias XXI sajandil.

Magistritöö eesmärk on selgitada välja, kuidas on muutunud religiooni nähtavus ja suhtumine sellesse avalikus arvamusruumis XXI sajandi esimese kahe kümnendi jooksul.

Magistritöö lähtub eeldusest, et religiooni representatsiooni muutuste jälgimine ajas aitab paremini mõista, kuidas erinevad vaadeldava ajaperioodi jooksul juhtunud sündmused seda kuvandit mõjutanud on. Kindlasti võimaldab selline süstematiseeritud kaardistus aga täiendavaid uurimustöid religiooni avaliku kuvandi teemal Eesti ühiskonnas. Seda enam, et meedia ja religiooni suhteid käsitlevaid teadustöid on seni Eestis tehtud napilt.

Kaire Piir on oma 2013. aastal kaitstud magistritöös uurinud kristlike teemade kajastamist ajalehtedes Postimees, Eesti Päevaleht ja Maaleht aastatel 1991 ja 2012 (Piir 2013). Piiri poolt analüüsitud valim kattub osaliselt käesolevas töös vaadeldud valimiga ning seetõttu on huvitav võrrelda tööde tulemusi.

Piir jõudis oma töös järeldusele, et kristlikud teemad ei ole tänapäeva meedias populaarsed, sest sageli räägitakse tavalugejale arusaamatus keeles või teemadel, mis ei puuduta ühiskonda laiemas pildis. Tema poolt tehtud intervjuud ajalehe toimetaja Priit Pulleritsu, kiriku suhtekorraldaja Arho Tuhkru ja kristlasest ajakirjaniku Made Laasiga annavad väärtusliku sissevaate mediatoimijate otsustusprotsessidesse ja neid on huvitav lugeda ka käesoleva töö kontekstis.

Uurimisküsimustele vastuse leidmiseks analüüsin töös XXI sajandi esimesel kahel kümnendil Postimehe ja Eesti Päevalehe arvamusrubriikides ilmunud tekste kvantitatiivselt ja kvalitatiivsete sisuanalüüsi meetoditega.

Postimees (PM) ja Eesti Päevaleht (EPL) said valitud, kuna tegemist on viimasel kahel aastakümnel kahe suurema järjepidevalt ilmunud eestikeelse päevalehega (2001. aasta keskmised tiraažid meediaettevõtete liidu andmetel – PM 60 500, EPL 36 000, 2021. aasta tiraažid PM 34 700, EPL 12 100. Kuna valimis on veebiväljaandes avaldatud artiklid, on trükitiraažidest olulisemgi veebis lugejate arv), milles on kogu vaadeldava perioodi jooksul olnud olemas ka eraldi arvamusrubiik.

Valimi moodustamiseks koondan kokku Postimehe ja Eesti Päevalehe arvamusrubiikides aastatel 2001 kuni 2021 ilmunud tekstid, kus esinevad religiooniga seotud märksõnad (pikemalt metodoloogia peatükis). Sõelun välja ja jätan kõrvale artiklid, kus märksõnad esinevad juhuslikult ning mis ei sisalda uuritava teema seisukohalt vajalikku informatsiooni.

Uuringu kvantitatiivses pooles vaatan valimisse jäänud tekstide esinemise sagedust aastate lõikes ja määratlen, kas eristuvad mingid perioodid, nt üldise madalseisu või intensiivse kasvamise perioodid.

Uuringu kvalitatiivses osas lähenen perioodi algul (2001), keskel (2011) ja lõpus (2021) ilmunud tekstidele kvalitatiivse sisuanalüüsi meetoditega ning vaatlen, kes võtavad erinevatel aastatel religiooni teemal sõna, milliste teemadega seoses religioonist räägitakse ning millisena religiooni kujutatakse.

Tuginen töös muu hulgas ka oma isiklikule kogemusele endise ajakirjanikuna, olles töötanud nii päevalehtede arvamusi- kui veebitoimetustes. Uuringu tulemusena avaneb loodetavasti võimalus vaadelda erinevate sündmuste ja isikute mõju religiooni representatsioonile meedias ning teisalt ka religiooni avaliku kuvandi muutumist Eesti ühiskonnas sel sajandil.

Töö koosneb sissejuhatusest, viiest peatükist ja kokkuvõttest. Esimeses peatükis tutvustan töö teoreetilisi ja empiirilisi lähtekohti, teises peatükis uurimismeetodit ja valimit, kolmandas peatükis kvantitatiivse analüüsi tulemusi ja neljandas kvalitatiivse sisuanalüüsi tulemusi. Viendas peatükis teen tulemustest järeldusi ning võtan analüüsi tulemused kokku. Suuremad teemad on omakorda jaotatud alapeatükkideks, et info oleks paremini liigendatud ja lugejale loetavam. Töö lõpus on kõiki teemasid hõlmav üldisem kokkuvõte ja seal vastan lühidalt kõigile töö sissejuhatuses püstitatud küsimustele.

2 TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

2.1 Religiooni positsioon ühiskonnas

Religiooni ja meedia suhete uurijad Yoel Cohen ja Paul Soukup (2023) toovad välja, et kui 20. sajand oli märkimisväärne aeg lääne usulisuse arengus: toimusid muutused ajalooliste kristlike kirikute pooldajaskonnas, tõusis evangeelse kristluse järgijate hulk, avaliku islami kasv, kirikuvõimu vähenemine traditsiooniliselt katoliiklikes maades, ususkandaalid, mis puudutasid seksuaalsust või rahandust ning mittekristlike (islam, hinduism, budism, sikhism jt) religioonide globaliseerumine, siis 21. sajandil on usulised grupid läbinud olulise muutuse oma kommunikatsioonis. Peaaegu igas valdkonnas, mida uurivad meedia- ja usuteaduse eksperdid, on religioossed grupid hakanud kasutama uusi kommunikatsioonivahendeid ja -tavasid, sealhulgas reklaami ja avalike suhete praktikaid (Cohen ja Soukup 2023).

20. sajandi lõpus muutus religioon José Casanova (1994) hinnangul avalikuks asjaks. Ootamatu avalik huvi tulenes asjaolust, et religioon, lahkudes oma määratud kohast privaatsfääris, surus end avalikule areenile moraali- ja poliitilise vaidluse valdkonnas. *Ennekõike andsid neli näiliselt seostamatut, kuid peaaegu samal ajal toimuvat arengut religioonile sellise globaalse avalikkuse, mis sundis hindama selle kohta ja rolli kaasaegses maailmas uuesti. Need neli arengut olid islami revolutsioon Iraanis, Solidaarsuse liikumise tõus Poolas, katoliku kiriku roll Sandinista revolutsioonis ja teistes poliitilistes konfliktides Ladina-Ameerikas ning protestantliku fundamentalismi avalik taasilmumise jõuna Ameerika poliitikas* (Casanova 1994, 3).

Kui 20. sajandil oli põhjust rääkida ühiskondade sekulariseerumisest ja religiooni individualiseerumisest, siis Münsteri ülikooli religioonisotsioloogia professor Detlef Pollack leiab 2008. aastal ilmunud religiooni ja ühiskonna suhteid käsitleva kogumiku eessõnas, et 21. sajandil on religioon end enamasti ilmalikeks pidavate lääne ühiskondade poliitilises päevakorras tagasi. Tänapäeval jälgib massimeedia religioosseid sündmusi ja arenguid lähemalt kui kunagi varem viimase paari aastakümne jooksul (Pollack ja Olson 2008). Tema hinnangul on üheks (kuigi kindlasti mitte ainsaks) põhjuseks ka 11. septembri 2001 sündmused, mis teravdasid inimeste tundlikkust religioossete suundumuste ja sidemete sotsiaalse ja poliitilise olulisuse

suhtes. Seetõttu saab 2001. aastat pidada muu hulgas ka religiooni meediakajastuste seisukohalt oluliseks verstapostiks ja uue ajastu alguseks ning seega igati sobivaks käesolevas töös vaatluse all oleva ajaperioodi alguspunktina.

Religiooni positsioonist Eesti ühiskonnas saab aimu, vaadates rahvaloenduste tulemusi. 2000. aasta rahva ja eluruumide loenduse andmeil jagunesid 15-aastased ja vanemad Eesti elanikud religiooni suhtumise alusel järgmiselt: kindlat usku tunnistavad – 31,8%; usu suhtes ükskõiksed – 37,0%; ateistid – 6,7%; ei osanud vastata – 15,8%; ei soovinud vastata – 8,7% (Eesti Riiklik Statistikaamet 2001). 2011. aasta rahvaloendusel oli usuga seotud inimeste osatähtsus rahvastikus peaaegu sama nagu eelmisel korral: mõnda usku pidas omaks 29,3% rahvastikust (35,1% nendest, kes soovisid ja oskasid vastata).

Kuna vaatlen selles töös religiooni positsiooni eestikeelses arvamusruumis, siis on olulisemgi eestlaste suhtumine religiooni, mida 2011. aasta rahvaloenduse teadusnõukogu esimees Ene-Margit Tiit iseloomustab rahvaloenduse kokkuvõttes nii: *Eestlaste usuline leigus on viimasest rahvaloendusest möödunud ajaga pigem süvenenud ja vanema põlvkonna lahkumise tõttu on luterlaste arv kahanenud, nii et levinuimaks usuks Eestis on saanud õigeusk* (Tiit 2014).

2021. aasta rahvaloenduse tulemustest (Rahvastiku demograafilised ja etno-kultuurilised näitajad | Statistikaamet s.a.) selgub, et suurem osa (58%) Eesti inimestest ei ole religioossed. 13% ei soovinud sellele küsimusele vastata. Neid, kes mingit usku omaks peavad, on 29% ja see suhtarv on kolmel viimasel rahvaloendusel püsinud pea muutumatuna.

2.2 Meedia avaliku arvamuse kujundajana

Meediateoreetik Denis McQuail leiab, et meedia määrab suures osas selle, kuidas me sotsiaalset reaalsust tajume ja mida me peame normaalseks, kujundab ühise avaliku elu ja jagatud kogemuse. Meedia on ka peamine standardite, mallide ja normide allikas (McQuail 2003, 58). McQuaili massikommunikatsiooniteooria on tänaseks küll juba üle 20 aasta vana ning sotsiaalmeedia plahvatus on selles omad korrektuurid teinud, kuid käesolevas töös vaadeldud ajaperioodi esimesel poolel oli see veel vägagi ajakohane ning ka tänapäeval ei maksa suurte ajakirjandusväljaannete mõju ühiskonnale alahinnata.

Väljaannete arvamusrubriigid on olemuslikult loodud erinevate arvamuste võitlusväljana, kus omavahel võtavad mõõtu erinevad ideed ja seisukohad avalikkuse poolehoidu nimel ja selle kaudu demokraatlikes riikides ka poliitikakujundamise prioriteetide nimel. Sellist tüüpi arvamusakirjandus annab meediale *võimu seada domineeriv poliitiline päevakord, nagu seda on välja töötatud nädalate, kuude ja aastate jooksul... Selles rollis võtavad ajakirjandusinstituutsioonid juhtrolli, et kehtestada domineerivad tõlgendusraamistikud, mille raames toimuvaid poliitilisi sündmusi mõistetakse* (McNair 2000, 30).

Endine pikaajaline väljaande Washington Post arvamustoimetaja Stephen S. Rosenfeld leiab, et hea arvamuskülge on kontsentraat ühiskonnas parasjagu aktuaalsetest teemadest. *Head arvamusküljed pakuvad pinda arutelude jaoks ekspertidele, teisitimõtlejatele ja varasemate lahingute ellujääjatele* (Rosenfeld 2000, 7). Endise arvamustoimetajana saan temaga vaid nõustuda.

Lehtede arvamuseleheküljed on foorumiks, kus kohtuvad erineva maailmavaatega inimeste erinevad seisukohad. Seal võtavad enda jaoks olulistel teemadel sõna nii palgalised kolumnistid, poliitikud, eksperdid, huvigruppide esindajad kui ka tavalugejad. Sellisena toovad nad kontsentreeritult kokku ühiskonnas parasjagu aktuaalsed teemad.

Eestis on ajalooliselt avalikus arvamusruumis domineerinud kaks eestikeelsest väljaannet – Postimees ja Eesti Päevaleht, mis on olnud maailmavaateliselt erinevad ja üksteist tasakaalustavad. 21. sajandil on Postimees mõjukuselt siiski ette rebinud. Kui vaadata peamiste ajalehtede loetavust eestlaste hulgas aastatel 2002 – 2014 (paberleht ja veebiväljaanne), siis on näha Postimehe püsilugejate arvu kasvu võrreldes Eesti Päevalehega (vastavalt 39% ja 31% aastal 2002 ning 44% ja 19% aastal 2014) (Vihalemm et al. 2017).

2.3 Online-meedia tähtsuse tõus

Rahvusvaheliselt peetakse esimeseks ajaleheks, mis osa oma artiklitest samal päeval võrku (AOL) pani, Chicago Tribune 1992. aastal. Esimene tõeline *online*-ajaleht, mis kogu oma sisu korrigeerib veebis kajastada, oli aga San Jose Mercury News aasta hiljem (Salwen, Garrison, ja Driscoll 2005, 5).

Eestis saab *online*-ajalehtede arengu Mari Rebase 2007. aastal kaitstud bakalaureusetöö (Rebane 2007) kohaselt jagada tinglikult kolmeks:

- staatiline paberlehe peegeldus internetis (1995 – 1999, kui Äripäev alustas esimesena *online*-uudiste tootmist);
- paberlehe peegeldus koos päeva jooksul lisanduvate uudistega ja kommenteerimisvõimalusega (1999 – 2005);
- iseseisev väljaanne, mis kannab paberväljaandega küll sama nime ning sinna lähevad ka kõik paberlehe artiklid, kuid on sisult kasvatud uudisportaali mõõtmetesse ning pakutakse paberlehega erinevat sisu (alates 2005, kui Postimees hakkas jõuliselt arendama oma võrguväljaannet).

Käesolev töö tegeleb selle jaotuse kohaselt teise ja kolmanda perioodiga, kus vaatlusaluse aja algul kujutasid Postimehe ja Eesti Päevalehe veebiväljaanded endast paberväljaande peegeldust ning alates 2005. aastast iseseisvat väljaannet. Eesti Päevalehe puhul tuleb siiski arvestada, et 1999. aasta lõpul loodud Ekspress Grupile kuuluvaid väljaandeid koondanud internetiportaal Mega liideti 2001. aastal Eesti Päevalehega, mille tulemusena tekkis seal iseseisev veebiväljaande toimetus. Internetiportaalil Megal oli tugev arvamustoimetus, mis oli 2000. aastal üle meelitatud Eesti esimesest veebikommentaariumist Delfi@comment (Rebane 2007).

Eraõiguslike meediaväljaannete puhul on omanikule investeerimis- ja arendusotsuste tegemisel reeglina oluline ka nende tasuvus. Seetõttu on oluline reklaamirahade jagunemine trüki- ja veebimeedia vahel. 28. märtsil 2007 raporteeris The Guardian, et Suurbritannias ületas *online*-meedia reklaamikäive 2006. aastal esmakordselt trükimeedia käibe (Allen 2007).

Eestis juhtus sama Kantar Emori andmetel üheksa aastat hiljem, kui 2015. aastal kvartalidest kvartalisse jõulist kasvu näidanud internet jõudis kolmandas kvartalis ajaloolise tühiseni, möödudes käibe mahult ajalehtedest ja tõustes telereklaami järel reklaamituru suuruselt teiseks meediatüübiks (Märgilise tähendusega aasta meediareklaamis - Kantar Emor s.a.).

Käesoleval sajandil on paberajalehtede ja -ajakirjade lugemine vähenenud. Kui aastal 2000 ei lugenud Eestis üksnes 5% elanikkonnast üldse ajalehti, siis 2015. aastaks oli paberlehtede maailmast väljapoole jääjate osakaal tõusnud 26%-ni (Vihalemm et al. 2017). Samas toovad Peeter Vihalemm ja Ragne Kõuts-Klemm välja, et muutunud on vaid kanalid, mille kaudu meediat tarbitakse. Kui võtta arvesse ka *online*-väljaannete

lugemist, on ajalehtede summaarne loetavus 2014. aastaks võrreldes nullindate algusega hoopis oluliselt kasvanud (*Ibid.*).

2.4 Meediarepresentatsioon

Representatsioon on viis, kuidas midagi kirjeldatakse või mida millegi kohta öeldakse ning luuakse selle käigus tähendus. Lähtun Stuart Halli definitsioonist, et representatsioon on see, mille kaudu seotakse omavahel keel ja „tegelik“ maailm. (Hall, 1997, lk 16). Selles töös kasutatakse terminit "representatsioon" tähistamiseks nii representeeritava üldpilti suurema tekstikogumi põhjal kui ka iga üksikut viitamiskorda. Eestikeelse tõlkena on võõrkeelse representatsioon asemel kirjanduses sageli kasutatud ka sõna esitus.

Sotsioloog Gaye Tuchman (1980) leiab, et meediatekstid ei kajasta lihtsalt objektiivset reaalsust, vaid neid konstrueeritakse teatud viisil, et tarbijat soovitud moel mõjutada. *Püüdes levitada infot, mida inimesed tahavad, vajavad ja peaksid teadma, levitavad uudisteorganisatsioonid nii teadmisi kui kujundavad neid* (Tuchman 1980, 2). Meediarepresentatsioonide uurimine hõlmab seda, kuidas meedia loob ja edastab erinevaid narratiive, mis omakorda kujundavad ühiskonna arusaamu ja tõekspidamisi. See hõlmab näiteks seda, kuidas meedia kujutab erinevaid sotsiaalseid grupeeringuid või nähtusi.

Meediarepresentatsioonid võivad olla positiivsed, negatiivsed või neutraalsed ning nende mõju sõltub sageli vaatajate, lugejate ja kuulajate tõekspidamistest ja väärtustest. Seetõttu on meediarepresentatsioonide kriitiline analüüs oluline ühiskondliku arutelu edendamiseks ja erinevate vaadete, kogemuste ja perspektiivide esiletoomiseks.

Sel sajandil on religiooni ja meedia suhetes üha rohkem põhjust rääkida mediatiseerumisest, leiavad Suurbritannia meedia näitel religiooni representatsiooni uurinud Kim Knott, Elizabeth Poole ja Teemu Taira (Knott, Poole, ja Taira 2013). Mediatiseerumine või mediastumine (inglise keeles "*mediatization*") on protsess, mille käigus ühiskondlikud ja kultuurilised tegevused, näiteks poliitika, religioon ja keel, muunduvad meediategevuseks (Hjarvard 2016).

See protsess hõlmab meediajõustamist, kus meediakanalid ja -vahendid muutuvad oluliseks vahendiks ühiskondlike ja kultuuriliste suhete loomisel ja kujundamisel. Mediatiseerumisprotsessi käigus muutuvad ka sotsiaalsed suhted, väärtused ja tavapärased käitumismustrid vastavalt meedias toimuvatele suundumustele ja

arengutele. Ehk, nagu iseloomustab Stewart M. Hoover: *Meedias esindatud „tavaline ühiskondlik kultuur“ on tänapäeval muutunud otsustavaks religioosse ja vaimse arutelu kontekstide, ulatuste, piiride, keelte ja sümbolite osas* (Hoover 2006, 284).

Religiooni puhul tähendab mediatiseerumine muu hulgas seda, et suure osa inimesteni jõuab info religiooni kohta peamiselt läbi meedia ning seda võib vaadelda teisese sotsialiseerumise tahuna. Peter L. Bergeri ja Thomas Luckmanni (2018) käsitluse kohaselt järgneb teisene sotsialiseerumine lapsepõlves läbitud paratamatule esmasele sotsialiseerumisele ning kujutab endast institutsionaalsete või institutsioonil põhinevate „ala-maailmade“ internaliseerimist. Nende hinnangul võib seda määratleda rolliomase teadmuse omandamisena, kusjuures need rollid põhinevad otseselt või kaudselt tööjaotusel (Berger ja Luckmann 2018, 198). Kui esmase sotsialiseerumise käigus saab inimesest ühiskonna liige, siis teisese käigus omandab ta ühiskonnas konkreetsed rollid.

Soome päevalehtede religiooni representatsiooni uurinud Teemu Taira ja Jere Kyyrö leiavad, et just meedia on oluline tegur, mis otsustab, millist tüüpi muljeid inimesed kohtavad igapäevaelus, ning see mõjutab religiooni rolli ja staatust ühiskonnas, toetades või rünnates teatud religioossuse vorme ja tüüpe (Taira ja Kyyrö 2021). Religiooni kajastuste uurimise olulisus ajalehtedes seisneb eelkõige selles, et elame maailmas, kus teave ja meie arusaamine religioonist on üha enam vahendatud meedia poolt. Sellest tulenevalt on ka inimeste rollivalikud teisese sotsialiseerumise protsessis tugevalt mõjutatud ühe või teise nähtuse mediarepresentatsioonist.

3 METODOLOOGIA

Käesolevas peatükis on käsitletud magistritöö metodoloogiat. Peatükk on jaotatud kaheks alateemaks, millest esimene kajastab valimit ja teine uurimismeetodit.

3.1 Valim

Asudes uurima religiooni representatsiooni eestikeelses meedias XXI sajandil, sai esialgu võetud ambitsioonikas eesmärk vaadelda kõigis suuremates eestikeelsetes *online*-uudismeediumites kahe aastakümne jooksul erinevatel religiooniga seotud teemadel avaldatud tekste ning analüüsida neid digihumanitaaria vahenditega, et saada vastused püstitatud uurimisküsimustele:

- kuidas on muutunud religiooni nähtavus eestikeelses meedias XXI sajandil;
- kuidas on muutunud religiooni representatsioon meedias XXI sajandil.

Et määrata kindlaks, milliseid tekste ma täpsemalt uurima hakkan, tuli alguseks defineerida religioon. Teisalt peaks just religioonist kirjutatud tekstide analüüsimisel selguma, millisena religiooni konstrueeritakse. Analüüsitavate andmeteni jõudmiseks raamistan ma religiooni seega paratamatult juba eelnevalt lähtuvalt kasutatavast definitsioonist ning omaenda arusaamast. Meedia ja religiooni suhteid uurinud Stewart M. Hoover leidis, et sotsiaalne tähendus või praktika, mida me soovime mõista kui „religiooset“, peab olema midagi, mis – individuaalsete osalejate vaatepunktist – liigub välja argipäevast erilise tähenduse tasandile ning on midagi, mida inimene ise näeb nendes terminites (Hoover 2006, 23). Religiooni defineerimiseks käesoleva töö jaoks lähtusin sarnaselt Hooverile Clifford Geertzi määratlusest, mille kohaselt:

on religioon (1) sümbolite süsteem, mis (2) kutsub inimestes esile tugevaid, püsivaid ja pikaajalisi meeleolusid ja ajendeid (3) eksistentsi üldise korrastuse kontseptsioonide formuleerimise kaudu ning (4) nende kontseptsioonide rüütamise sellisesse faktuaalsuse aurasse, et (5) need meeleolud ja ajendid näivad unikaalselt realistlikena (Geertz 2017, 127).

Sellest määratlusest lähtuvalt defineeritud märksõnasid kasutades tegin prooviotsingud Postimehe, Delfi ja Eesti Rahvusringhäälingu (ERR) veebilehekülgedel. Kõigil kolmel internetiväljaandel on olemas oma otsimootor, mis

võimaldab otsida märksõna olemasolu kindla ajavahemiku vältel kindlas rubriigis (või kogu portaalis) ilmunud tekstides. Otsimootorid võimaldavad otsida ka samatüvelisi erinevate lõppudega sõnu. Nii näiteks annab otsingusõna „usu*“ vastetena nii sõnu „usuküsimus“, „usuvabadus“, „usuleigus“ kui ka „usundiõpetus“ jm sisaldavad artiklid. Aga ka sõna „usurpaator“ sisaldavad tekstid.

Otsisõnad kujunesid töö käigus – alustasin eeldefineeritud valikuga ja muutsin seda tulemusi analüüsides, lisades juurde tekstides esinenud sõnu või defineerides täpsemalt mõnd liiga palju mitterelevantseid tulemusi andnud otsisõna. Lõpptulemusena otsisin järgmisi märksõnu: religioon*, usund*, riitus*, krist*, kirik*, preest*, jumal*, islam*, moslem*, vaimulik*. Kindlasti saaks märksõnade valimit veelgi laiendada, kuid mida rohkem erinevaid märksõnu kasutada, seda rohkem saab ka mitterelevantseid vasteid, samas kui lisanduvate relevantsete vastete hulk kasvab vähe.

Online-kanalite otsingu eelis on andmete suhteliselt lihtne masintöödeldavus, teisalt on puuduseks, et sellisel viisil saadud valim ei pruugi kajastada absoluutse täpsusega igal konkreetsel ajahetkel valitud ajalehtedes ilmunud tekste. Eriti vaadeldava ajaperioodi algul võis trükimeedias ilmuda tekste, mis lehe veebiversiooni mingil põhjusel ei jõudnud. Viimastel aastatel on seevastu lehtede veebiversioonides tekste kindlasti rohkem kui trükiversioonis. Samuti on võimalik, et tekste võib olla pärast veebis ilmumist muudetud. Leidsin siiski, et käesoleva töö eesmärki ja uurimisküsimusi arvestades muudavad välja toodud riskid uurimistulemust piisavalt vähe.

Üsna kiiresti sai selgeks, et kõigis suuremates eestikeelsetes *online*-uudistekanalites kahe aastakümne jooksul erinevatel religiooniga seotud teemadel avaldatud tekstide näol on magistritöö mahtu arvestades tegemist liiga suure valimiga, mille andmete kvaliteetne kogumine ja töötlemine käib üle jõu.

Seega tuli valimit kitsendada. Võimalikke kriteeriumeid, mille alusel valimit kitsendada, oli kolm: vaadeldav ajaperiood, vaadeldavate allikate hulk ja vaadeldavate teemade valik. Soovimata teha kompromisse uurimisküsimuste osas, langes valik vaadeldavate allikate hulga kärpimisele.

Kuna ühiskonnas aktuaalsed debatil leiavad kontsentreeritud kujul kajastamist arvamuskülgedel, leidsin, et keskendudes eestikeelsete päevalehtede arvamusrubriikidele õnnestub mul valimi mahtu oluliselt kärpida, kaotamata samas väga palju valimi representatiivsuses.

Kuna arvamuskülgedele jõudvate teemade osas teeb toimetus Rosenfeldi (Rosenfeld 2000, 9) hinnangul sageli siiski ideoloogilisi valikuid, otsustasin vaadelda kahe omavahel konkureeriva suurema ja mõjukama eestikeelse päevalehe arvamuskülgi.

Sel viisil valimit piiritledes õnnestus analüüsitava korpuse maht viia piisavalt väikeseks, et otsingute tulemusena valimisse jõudnud tekstide asjakohasuses veenduda ning välja selekteerida artiklid, kus märksõnad esinevad juhuslikult ning mis ei sisalda uuritava teema seisukohalt relevantset informatsiooni. Puhastamata valimis oli palju artikleid, mis sisaldasid otsisõnu kas juhuslikult (näiteks levinud väljendites „jumal tänatud“ või „kirik keset küla“) või religioonivälises kontekstis (näiteks välispoliitikat käsitlevates arvamuskülgedes islamistlike riikide tegevusi mainides). Puhastatud valimisse jõudsid tekstid, milles otsisõnu mainiti religiooniga tähenduslikus seoses. Nii jäid valimist välja näiteks artiklid, kus kirikust räägiti üksnes kui arhitektuuriobjektist, kuid valimisse pääsesid artiklid, mis tegelesid kirikuvara tagastamisega.

Puhastatud valim koosnes 1648 tekstist, millest 742 ilmus Eesti Päevalehe arvamusrubriigis ja 906 Postimehe arvamusrubriigis. See valim ei pretendeeri absoluutsele esindatusele ja kindlasti on ka artiklite relevanttsuse hindamisel teatud subjektiivsust. Samas on valim piisavalt representatiivne, et võimaldada leida vastuseid püstitatud uurimisküsimustele.

1648 teksti oli sobiv valim uuringu kvantitatiivse poole jaoks, mille käigus vaatlesin tekstide esinemise sagedust aastate lõikes ja üritasin määratleda eristuvaid perioode, samuti sain induktiivselt määrata iga teksti kandva teema. Tõhusama kvalitatiivse sisuanalüüsi jaoks oli valim aga endiselt liiga suur.

Kuna eesmärk on analüüsida religiooni representatsiooni muutust, siis võtsin sisuanalüüsi tarbeks vaatluse alla kolmel aastal – 2001. (90 artiklit), 2011. (65 artiklit) ja 2021. (104 artiklit) aastal ilmunud arvamuskülged ja analüüsisin neid kvalitatiivse sisuanalüüsi meetoditega. Need kolm aastat võimaldasid analüüsida religiooni representatsiooni perioodi alguses, keskpäigas ja lõpus ning tuvastada sel viisil aja jooksul toimunud muutusi.

3.2 Uurimismeetod

Kvantitatiivse analüüsi käigus määrasin induktiivselt ära üldised teemad, millega seoses igas artiklis religiooni käsitletakse (usuõpetus, usuvabadus, terrorism vms) ja

paigutasin artikli ilmumiskuupäevale vastavalt ajateljele. Tulemusena määratlesin, kuidas on artiklite arv vaadeldud aastate jooksul muutunud ja kas artiklite ilmumissageduses eristuvad mingid perioodid. Sel moel sain vastuse esimesele uurimisküsimusele „kuidas on muutunud religiooni nähtavus eestikeelses meedias XXI sajandil.“

Et leida vastust uurimisküsimusele „kuidas on muutunud religiooni representatsioon meedias XXI sajandil“ otsustasin 2001., 2011. ja 2021. aastate artiklite analüüsimiseks kasutada kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsi meetodit. Kvalitatiivne sisuanalüüs on artiklite analüüsiks sobiv meetod, kuna võimaldab keskenduda teksti peamistele, tõenäolise vastuvõtu seisukohast olulistele tähendustele (Kalmus, Masso, ja Linno 2015). Samuti lubab kvalitatiivne sisuanalüüs Kalmuse, Masso ja Linno hinnangul analüüsida tekstide latentset sisu, st võtta arvesse ridade vahele peidetut ehk kodeerida teksti autori vihjeid, kavatsusi ja eesmärke ning mitmeste konnotatsioonide erinevaid tõlgendamisvõimalusi.

Kuna käesoleva töö analüüsimaterjaliks on arvamusartiklid, mis olemuslikult ei pretendeeri erapooletusele, määrasin tekstide analüüsimisel ära ka autorite deklareeritud agentsuse – kuidas autor ise kas selles konkreetses tekstis või mõnes teises korpusas olevas tekstis oma positsiooni religiooni suhtes määratleb. Autorid jagunesid nelja kategooriasse: valdav osa autoreid jättis oma suhte religiooni määratlemata, mitmed määratlesid end ise usklikena, mõnel tulenes suhe religiooni nende ametikohast (dalai-laama, EELK peapiiskop, Vatikani pressiesindaja jne) ning üksikud defineerisid end kas ateisti või skeptikuna.

Tekstide analüüsimiseks kopeerisin kolmel vaatlusalusel aastal ilmunud artiklid eraldi tekstifailidesse ja laadisin andmetöötlusprogrammi QCAMap (qcamap.org). Iga aasta kohta moodustus eraldi tekstikorpused – kokku kolm tekstikorpust (vastavalt 118, 188 ja 315 lehekülge Times New Roman kirjastiiliga, kirjamärgi suurusega 12 ja reavahega 1,5). Analüüsimiseks märgistasin uurimisküsimuste kontekstis tähenduslikud tekstilõigud ja lisasin neile koodid (tabel 1).

Tabel 1. Näide tähenduslike üksuste leidmisest ja koodide moodustamisest.

Tähenduslik üksus	Koodid
Moslemimaailma kõige repressiivsem režiim jätab naised hariduseta ning keelustab telerid, interneti ja kinod ehk	islam on lääne suhtes vaenulik, islam on konservatiivne

kõik, mis lõhnab Lääne kultuuri mõjude järele. (2001_85)	
Eri religioonides otsitakse vastust küsimusele, mis saab inimesest ja tema keha elustanud hingest pärast seda, kui hing on otsustanud keha maha jätta. Elab inimene edasi lähedaste mälestustes ja/või lastes või on veel mingeid muid võimalusi? (2021_28)	religioon tegeleb surmajärgsega

Tekstide kodeerimisel lähtusin küsimusest „Millisest religioonist räägitakse ja kuidas seda kujutatakse?“. Kuna kodeerisin iga aasta eraldi, on koodid osaliselt kattuvad, kuid ka üksjagu erinevad. Uurimistöö usaldusväärsuse tagamiseks kodeerisin kõik korpused nädalase vahega uuesti ning täpsustasin vajadusel koodide sõnastust.

Pärast andmete kodeerimist rühmitasin koodid sisu sarnasuse alusel ning moodustasin nii peakategooriad. Selgelt joonistusid välja religioonidena kristlus ja islam, mis kumbki moodustas ühe peakategooria, kolmanda peakategooria alla liigitusid koodid, mis käsitlesid religiooni üldiselt ning neljandasse peakategooriasse kõiki teisi usundeid mainivad koodid. Et hinnata meediakäsitluste tonaalsust, moodustasin iga peakategooria alla kolm alamkategooriat – positiivne, neutraalne ja negatiivne (tabel 2).

Tabel 2. Näide peakategooria ja alamkategooriate moodustamisest.

Peakategooria	Alamkategooria	Koodid
Kristlus		
	Positiivne	Eesti kuulub kristlikku ruumi, kirik võib olla liberaalne, kristlus lubab õiglust teispoolsuses, kristlus annab elule mõtte, õigeus on säilinud palju lääne kirikutes kaotatud, kristlus vormib ühiskonda, kristlaste jaoks on elu püha, luterlus väärtustab haridust, luterlus on liberaalne, kristlus on loonud Euroopa väärtusruumi, kristlus õpetab kaastunnet, kristlus on rõõmuusk, kirik pakub tõe jne
	Neutraalne	kristlased palvetavad, õigeusk on vene rahvusliku identiteedi osa, kristlus on mitmepalgeline ja muutuv, kristlik sõnum on humanistlik,

		kirik on autoritaarne, kõik kristlased ei pea kuuluma kirikusse, katoliikluses on tähtis preester, õigeusklikud on fundamentalistid, eestlased on vikaarkristlased jne
	Negatiivne	katoliku preestrid ahistavad noori poisse, piibel on tagurlik, kristlusel on vägivaldne ajalugu, kristlased ja moslemid ei saa koos elada, osa vaimulikke on sallimatud konservatiivid, kristlikul kirikul on Eestis negatiivne kuvand, jumalateenistus ei paku elamust jne

Tulemuste illustreerimiseks ja andmete tõendamiseks on tulemuste peatükis toodud tsitaatidena näiteid. Tsitaatide lõppu on lisatud sulgudesse artikli kood, millest nad pärit on (kujul aastaarv_artikli nr, näiteks 2021_28). Tsitaate on vajadusel vähesel määral toimetatud või lühendatud, tuues esile tulemuste illustreerimiseks olulisim. Lühendatud tsitaatides on kasutatud märget /.../.

Kuna sisuanalüüsi käigus kogutud andmete maht kujunes üsna suureks, analüüsisin parema ülevaate saamiseks saadud andmeid lisaks ka kvantitatiivselt.

Asetamaks analüüsi tulemused konteksti, määrasin kolme vaadeldava aasta puhul ära ka peamised ühiskonnas aktuaalsed olnud teemad, millega seoses religioonist räägiti. Esitan need samuti tulemuste peatükis ning võrdlen, millised teemad kordusid erinevatel aastatel ja millised juurde tulid või kadusid.

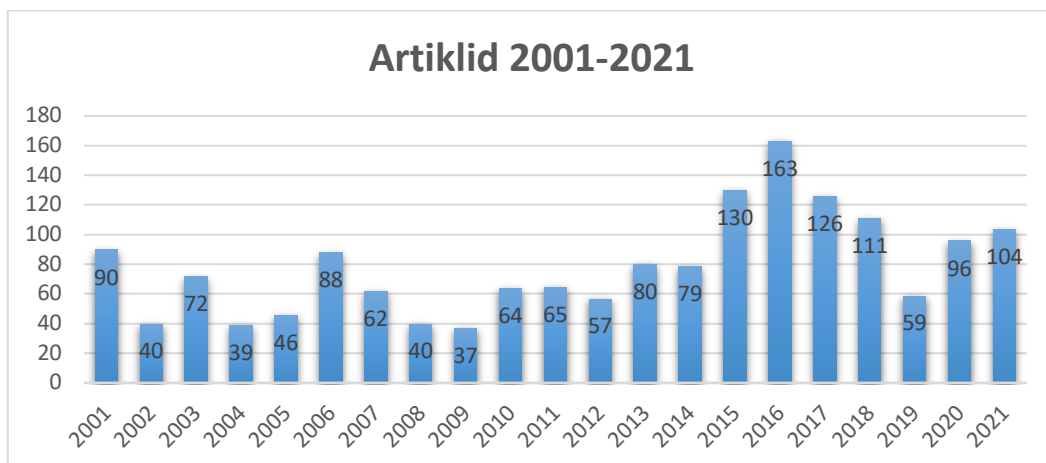
4 RELIGIOONI NÄHTAVUS AVALIKUS ARVAMUSRUUMIS

Analüüsi eesmärk oli välja selgitada, kuidas on muutunud religiooni nähtavus ja suhtumine sellesse avalikus arvamusruumis XXI sajandi esimese kahe kümnendi jooksul. Tulemused on esitatud uurimisküsimuste kaupa, selles peatükis vastan esimesele uurimisküsimusele.

4.1 Artiklite arv aastate kaupa

Vastamaks küsimusele „kuidas on muutunud religiooni nähtavus eestikeelses meedias XXI sajandil“ paigutasin artiklid ilmumiskuupäevale vastavalt ajateljele (joonis 1), lisaks määrasin induktiivselt iga artikli puhul 2 – 4 märksõnaga üldised selles artiklis käsitletavat teemasid (usuõpetus, usuvabadus, terrorism vms).

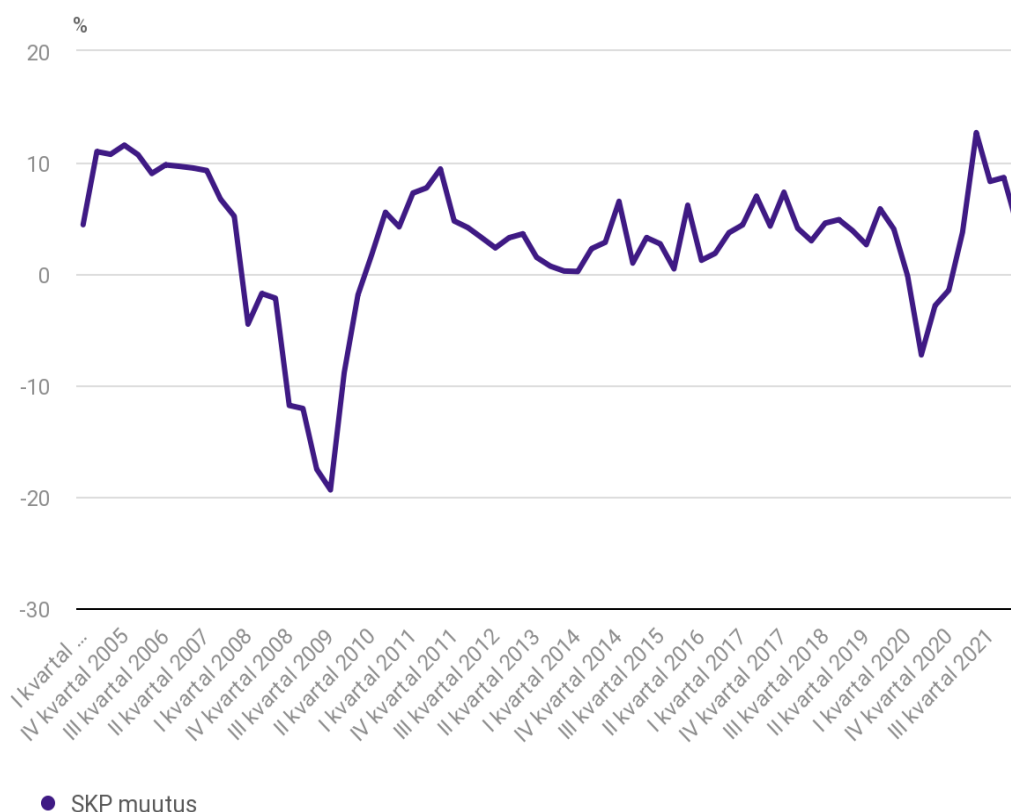
Joonis 1. Religiooniteemaliste arvamuskäsitluste arv aastate lõikes.

Saadud aegrea vaatlusel on näha, et religiooniteemaliste arvamuskäsitluste arv on olnud aastate lõikes üsna kõikumine – kõige vähem ilmus artikleid 2009. aastal (37) ja kõige rohkem 2016. aastal (163). Keskmiselt ilmus aastatel 2001 kuni 2021 aastal 78 arvamuskäsitlust. Vaadeldud ajaperioodi esimest ja teist kümnendit võrreldes on näha arvamuskäsitluste arvu kasvu teisel kümnendil, mille üheks põhjuseks võib olla *online*-meedia areng ja tähtsuse tõus meediamajade jaoks – ajalehtede veebiportaalide arendamise ja sinna sisu tootmise panustatakse lihtsalt varasemaga võrreldes rohkem ressursse.

Kahtlemata mõjutab religiooni nähtavust avalikus arvamusruumis ühiskonnas parasjagu aktuaalsete teemade seotus religiooniga (sellest lähemalt järgmises peatükis), kuid alahinnata ei saa ka majanduse mõju eraomandis olevatele meediamajadele. Kui võrrelda ülaltoodud religiooniteemaliste artiklite arvukuse aegrida sama perioodi Eesti sisemajanduse koguprodukti (SKP) graafikuga (joonis 2), joonistuvad välja sarnased mõõnaperioodid, mil meediamajad olid ilmselt sunnitud kõikjalt ressursi kokku hoidma.

Joonis 2. SKP muutus võrreldes eelmise aasta sama ajaga, I kvartal 2005 – I kvartal 2022. Allikas: Statistikaamet.

Selge tipuna joonistub religiooniteemaliste artiklite aegreas välja 2016. aasta. See aasta ei mahtunud küll kvalitatiivse sisuanalüüsi valimisse, mille tulemusi tutvustan järgmises alampeatükis, kuid vaatasin siiski sisse sel aastal ilmunud artiklite induktiivselt määratud üldiste teemade märksõnade nimekirja, otsides sealt põhjust religiooni nähtavuse kasvu arvamusrubriikides sel aastal. Esimese asjana torkas silma märksõnade terror ja terrorism suur osakaal võrreldes teiste aastatega.

Tegelikult hakkasid need märksõnad rohkem esinema juba 2015. aastal (18 korda – võrdluseks aasta varem vaid üks kord), saavutasid tipu 2016. aastal (29 korda) ning

olid tavapärasest rohkem pildis ka 2017. aastal (20 korda). Pea eranditult esinesid need koos märksõnaga islam. Ilmselt oli põhjuseks Euroopat aastatel 2015 – 2017 tabanud islamiterrorismi laine, mida Ramon Loik iseloomustas ajakirjas *Diplomaatia* ilmunud analüüsis nii: *Aastad 2015 – 2016 lähevad Euroopa lähiajalukku ilmselt kui käimasoleva kümnendi ühed kõige rahutumad ja traagilisemad. Piisab, kui meenutada terroriaktide seeriat – november 2015 Pariis, märts 2016 Brüssel, 14. juuli 2016 Nice, 22. juuli 2016 München. Oht selle kurva loetelu jätkumiseks püsib kõrge ...* (Loik 2016).

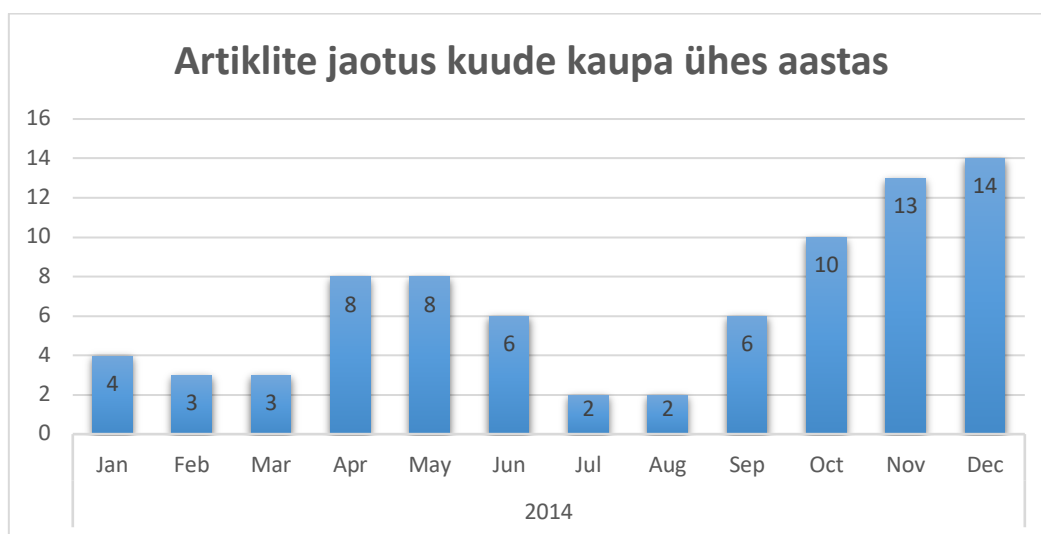
Väljaspool aastaid 2015 – 2017 esines terror või terrorism artiklite märksõnana igal aastal 0 – 3 korda, välja arvatud aasta 2001, mil see oli märgitud teemana 6 artikli juures, samuti alati paaris sõnaga islam. Aasta 2001 on läinud ajalukku 11. septembri Ameerika Ühendriikide vastu suunatud terrorirünnakute ja neile järgnenud terrorismivastase sõja algusega.

Riigisisestest sündmustest mõjutas 2016. aastal religiooniga seotud arvamused artiklite arvu värskest Eesti Vabariigi presidendiametisse astunud Kersti Kaljulaidi avalikult tõrjuv hoiak religioossete talituste vastu riiklikel sündmustel. Kaljulaid loobus ametisse vannutamise päeval traditsioonilisest tänujumalateenistusest, mille korraldamist Eesti Evangeelne Luterlik Kirik (EELK) oli presidendile pakkunud ja mille tema eelkäijad presidendiametis olid alati kaasa teinud. Kaljulaidi otsus tänujumalateenistusest loobuda tekitas ühiskonnas vastukaja – kui 2016. aastal oli arvamused artiklite märksõnana president 13 korral, siis kokku 20 vaadeldud aasta jooksul esines see märksõna 16 korda.

4.2 Artiklite arv kuude kaupa

Vaatasin ka artiklite jaotumist kuude lõikes aasta sees (joonis 3) ja kuigi põhjapanevate järelduste tegemise jaoks on kvantitatiivselt analüüsitavaid artiklite hulki igas aastal liiga väike, saab teatud seaduspärasused siiski välja tuua.

Joonis 3. Religiooniteemalised arvamuskirjed kuude kaupa 2014. aasta naitel.

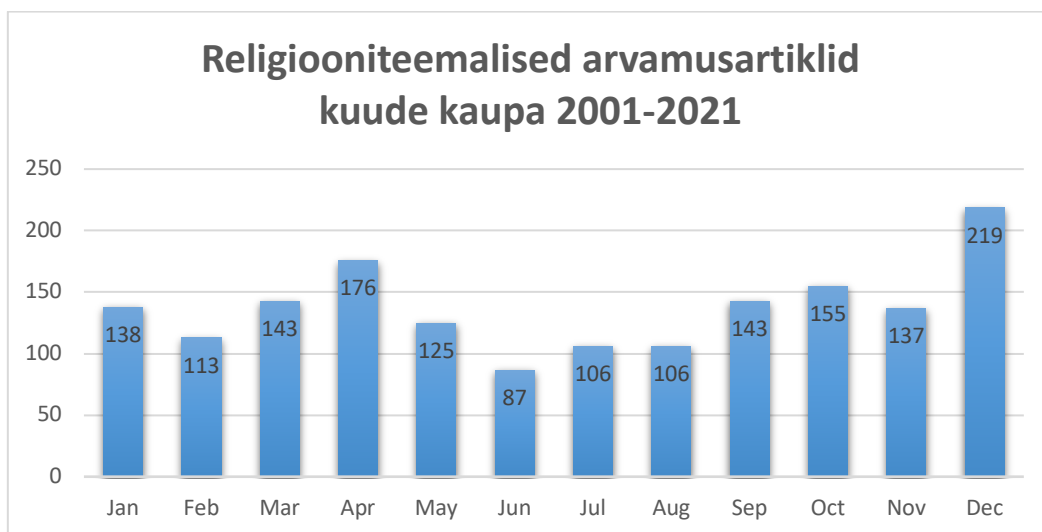

Valisin illustreerimiseks 2014. aasta, kuna see on oma 79 ilmunud religiooniteemalise arvamuskirjega valimi „kõige keskmisem“ ning siin joonistub välja, kuidas suvisel ajal religiooni nähtavus arvamusrubriikides väheneb ning aasta lõpu lähenedes taas kasvab. Kuigi vaadeldud aastate seas oli erandeid, oli detsember siiski valdavalt üks neist kuudest, kus religiooniga seotud artikleid oli keskmiselt rohkem. Jõulud on aeg, mil religioon reeglina jõuab keskmisest rohkem meedia arvamusrubriikidesse – nii erinevate arvamuslimidrite jõulumõtiskluste kui ka kiriku institutsionaalsete jõulupöördumiste ja -lakituste näol. Kristlaste kevadine suurem usupüha ülestõusmispühade näol leiab samuti sagedamini kajastust. Keskmisest rohkem ilmub religiooniga seotud arvamuskirjeid ka septembris, mil on 2001. aasta terrorirünnakute aastapäev ning ka kooliaasta algus koos sellega seonduvaga.

Tuleb siiski arvestada, et iga aasta lõikes on artiklite arv piisavalt väike, et iga ühiskonnas aktuaalseks muutuv religiooniga seotud teema mõjutab ühes kuus ilmuvate artiklite arvu väga tugevalt ja seega võib aastati ka artiklite jaotus kuude kaupa olla näitena toodust oluliselt erinev.

Parema ülevaate üldisest dünaamikast annab ehk artiklite vaatamine kuude kaupa kogu vaadeldava ajaperioodi lõikes (joonis 4).

Joonis 4. Artiklite jagunemine kuude kaupa aastatel 2001-2021.

Siin joonistuvad samuti välja juba varem mainitud kristlikud usupühad detsembris ja aprillis ning september ja oktoober koolialguse ja 2001. aasta terrorirünnakute aastapäevaga.

5 SUHTUMINE RELIGIOONI AVALIKUS ARVAMUSRUUMIS

Teisele uurimisküsimusele – „kuidas on muutunud religiooni representatsioon meedias XXI sajandil“ – vastamiseks analüüsisin 2001., 2011. ja 2021. aastal Eesti Päevalehe ja Postimehe veebiväljaannete arvamusrubriikides ilmunud lugusid induktiivse sisuanalüüsi meetodiga. Vaatlesin iga aastat eraldi. Kodeerisin tekstid kaks korda, otsides vastust küsimustele:

- Millise teemaga seoses religioonist räägitakse?
- Millisest religioonist räägitakse ja kuidas?

Analüüsimiseks märgistasin uurimisküsimuste kontekstis tähenduslikud tekstilõigud ja lisasin neile koodid. Lisaks määrasin ära iga artikli puhul autori agentsuse ehk deklareeritud suhte religiooni.

5.1 Kes religioonist räägivad?

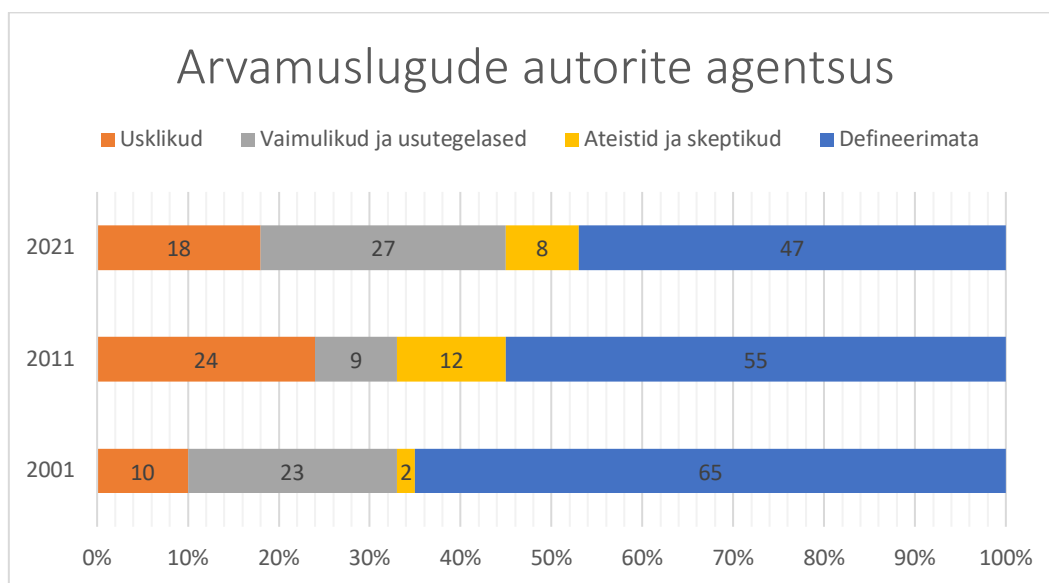
2001. aastal võttis Eesti Päevalehe ja Postimehe veebiväljaannete arvamusrubriikides religiooniga seotud teemadel sõna kokku 63 autorit, kellest lõviosa, ehk 41, jätsid oma suhte religiooni defineerimata, 14 olid vaimulikud või usutegelased, 6 olid usklikud ning 2 defineerisid end kui ateisti või skeptikut. Võrdluses järgnevate aastatega on huvitav välja tuua ka eraldi EELK peapiiskopi, tollal Jaan Kiiviti, aasta jooksul avaldatud arvamused, mis oli 2. 2001. aastat iseloomustabki autorite vähene korduvus – valdavalt said kõik autorid sõna korra või kaks, suureks erandiks toonase internetiportaali Mega (hiljem liideti EPL-*onlinega*) püsiautor Raivo J. Raave, kellelt ilmus aasta jooksul 12 religiooniteemalist arvamust. Vaimulike ja usutegelaste arvele jäi 23 protsenti aasta jooksul ilmunud lugudest, usklikel 10 protsenti, ateistidel ja skeptikutel 2 protsenti ning defineerimata religioossusega autoritel 65 protsenti lugudest.

2011. aastal kirjutasid religiooniga seotud arvamused 53 autorit, kellest 36 jätsid oma suhte religiooni defineerimata, 5 olid vaimulikud või usutegelased, 10 olid usklikud ning 2 olid skeptikud või ateistid. 2011. aastal oli kõige viljakam autor religiooni teemadel Eesti Päevalehe kolumnist Andrus Kivirähk, kes on end defineerinud ateistina ja kelle sulest ilmus lugusid nii tema enda nime all kui huumori

võtmes kirjutatud Jumala pöördumisi ristirahva poole. Kivirähk avaldas 2011. aastal 7 religiooniga seotud arvamustlugu. Kokku tõstis ta ateistide ja skeptikute arvamustlugude osakaalu 2011. aastal 12 protsendini, vaimulike ja usutegelaste arvele jäi 9, usklike arvele 24 ning defineerimata religioossusega autorite arvele 55 protsenti lugudest.

2021. aastal ilmus religiooniteemalisi arvamustlugusid Eesti Päevalehe ja Postimehe veebiväljaannetes 71 autori sulest, kellest 12 olid usklikud, 13 vaimulikud või usutegelased, 4 ateistid või skeptikud ja 42 defineerimata suhtega religiooni. Konkurentsitult kõige viljakamaks autoriks tõusis EELK peapiiskop Urmas Viilma 12 artikliga. Kivirähk avaldas 4 religiooniga seotud artiklit. 47 protsendiga kirjutasid kõige suurema osa 2021. aastal ilmunud lugudest autorid, kes jätsid oma suhte religiooni defineerimata, vaimulikud ja usutegelased kirjutasid 27 protsenti, usklikud 18 protsenti ja ateistid ning skeptikud 8 protsenti lugudest.

Joonis 5. Autorite suhe religiooni arvamustlugudes aastatel 2001, 2011 ja 2021.

Kolme vaadeldud aasta võrdluses (joonis 5) on näha, et eelkõige on ajas vähenenud lugude arv, mille autorid on jätnud oma suhte religiooni defineerimata. Sellele vaatamata on see jätkuvalt kõige suurem grupp autoreid, kellel kokkuvõttes ka kõige suurem mõju religiooni nähtavusele arvamusrubriikides. Kindlasti tuleb ka arvestada, et tegelikult ei pruugi kaugeltki kõik neist autoritest olla religiooni suhtes neutraalsel seisukohal – need on lihtsalt autorid, kes ei ole oma suhet religiooni vaadeldud arvamustartiklites või ka mujal avalikult defineerinud.

Kuna religiooniga seotud teemadel kirjutavate autorite arv on suhteliselt väike, siis mõjutab iga autori aktiivsus üldpilti tugevalt ja seda illustreerib veenvalt 2011. aastal Andrus Kivirähki (ateist) ja 2021. aastal Urmas Viilma (EELK peapiiskop) panuse mõju.

5.2 Mis teemadega seoses religioonist räägitakse?

10 olulisemat teemat, millest religiooniga seoses arvamusartiklites räägiti, olid aastate kaupa tähtsuse (käsitlemiste arvu) järjekorras

aastal 2001:

1. 9/11 terrorirünnak
2. Usuõpetuse viimine koolidesse
3. Kiriku koht ühiskonnas (ka kiriku ja riigi lahutatus)
4. Mošee rajamine Tallinna
5. Ennustatakse peatset maailmalõppu
6. Dalai-laama visiit
7. *New Age* ja uue vaimsuse populaarsuse kasv
8. Eesti kahe õigeuskiriku tüli
9. Jehoovatunnistajate lapse surm vereülekandest keeldumisel
10. Jõulud

aastal 2011:

1. Humanistliku kristluse manifest
2. Araabia kevad
3. Eestlaste usulised eelistused (Elust, usust ja usuelust 2010)
4. Bin Ladeni tapmine
5. Breiviku terrorirünnak
6. Ülestõusmispühad
7. Kirikuvara ja riigi toetus (Niguliste tagastamine)
8. Usuõpetuse viimine koolidesse
9. Kiriku koht ühiskonnas (ka kiriku ja riigi lahutatus)
10. Jõulud

aastal 2021:

1. Kiriku koht ühiskonnas (ka kiriku ja riigi lahutatus)
2. Koroonavaktsineerimine
3. Samasooliste abielu seadustamine
4. Kirikute õigused koroonatingimustes
5. Kaplanaadi kärped kaitseväes
6. Jõulud
7. Ülestõusmispühad
8. Usuõpetuse viimine koolidesse
9. Eutanaasia seadustamine
10. Paavsti visiit Iraaki

Kolm teemat kordusid kõigil kolmel aastal: kiriku koht ühiskonnas (ka kiriku ja riigi lahutatus), usuõpetuse viimine koolidesse ja jõulud. Neist esimene on iseenesest piisavalt lai teema, et soovi korral saaks selle alla liigitada ka ülejäänud kaks. Kiriku roll ning riigi ja kiriku suhted on esil ka mitmes teises erinevate aastate aktuaalses teemas – 2001. aastal kahe õigeuskirikute tüli, 2011. aastal humanistliku kiriku manifest ja kirikuvara tagastamine ning 2021. aastal kiriku koroonaaegsed õigused, kaplanaadi kärped ja eutanaasia seadustamine tegelevad kõik moel või teisel kiriku ja riigi suhetega. Usu(või usundi-)õpetuse teema oli kõige aktuaalsem 2001. aastal, kuid püsis 10 olulisema seas ka 2011. ja 2021. aastal, kerkides taas rohkem esile septembris koos kooliaasta algusega. Jõulud on Eesti ühiskonnas vaieldamatult oluline püha ning see pälvib igal aastal avamusrubriikides käsitlust ka religiooni vaatevinklist.

Rohkem sõna-sõnaliselt samu teemasid kolmel vaadeldud aastal 10 olulisema seas ei olnud, kuid 2011. aasta Bin Ladeni tapmist saab pidada 2001. aasta 9/11 terrorirünnaku teema vaimseks järeltulijaks. Samuti on omavahel seotud 2001. aasta *New Age*'i temaatika ja 2011. aasta eestlaste usuliste eelistuste teema, peamiselt seoses 2010. aasta uuringuga „Elust, usust ja usuelust“.

Mitu ühel või teisel aastal 10 olulisema hulka jõudnud teemat olid vähemal määral esindatud ka teistel aastatel (õigeuskirikute tüli, kirikuvara küsimused, eutanaasia legaliseerimine jne), kuid oli ka teemasid, mis olid seotud konkreetse sel aastal toimunud sündmusega ning kandsid konkreetset ajastu vaimu, kordumata vaadeldud aastate jooksul varem ega hiljem (maailmalõpu ennustused, dalai-laama visiit Eestisse, Paavsti visiit Iraaki, Breiviku terrorirünnak, koroonaga seonduv).

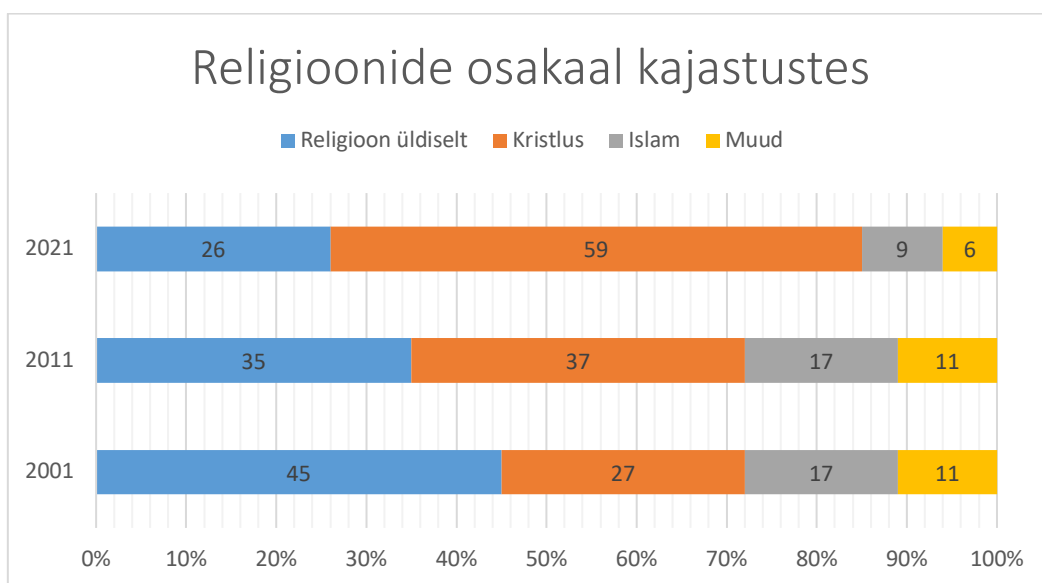
Üldistatult võib öelda, et avalik arvamusruum suurte ajalehtede veebiväljaannete arvamusrubriikide näitel tegeleb kõigil kolmel aastal peamiselt religiooni sotsiaalse mõõtmega ning fookuses on erinevate religioosete institutsioonide suhted riigi ja ühiskonnaga. Ühe silmatorkava erandina kerkib esile 2011. aastal elavat vastukaja tekitanud humanistliku kristluse manifestiga (ja selle vastumanifestiga) seonduv, mis tegeles ka kiriku sisekaemusega ning avas kiriku ja inimese ning inimese ja jumala vahelise privaatsuse mõõde. Samuti on privaatne mõõde esil kristlike pühadega (jõulud, ülestõusmispühad) seotud aramuslugudes.

Kristlus ongi pea kõigi eelpool välja toodud teemade ühisnimetaja – kui räägitakse kirikust, siis on tegemist kristliku kirikuga ning isegi kui räägitakse mõnest teisest religioonist, siis valdavalt räägitakse moel või teisel selle religiooni suhtest kristlusega. See tuleb väga selgelt välja ka induktiivse sisuanalüüsi tulemustest, kus otsisin vastust küsimusele „millisest religioonist räägitakse ja kuidas?“

5.3 Millistest religioonidest räägitakse?

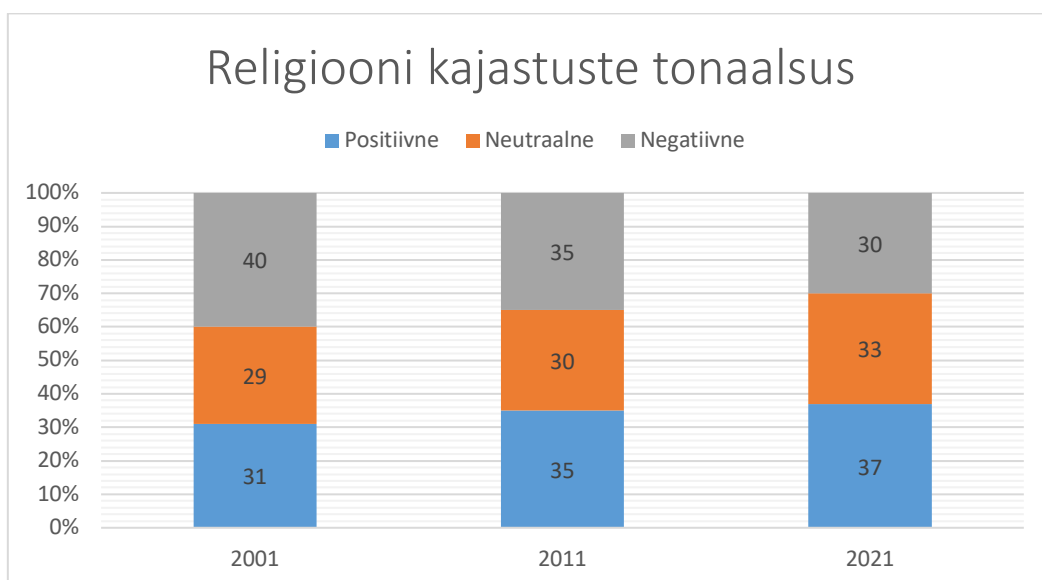
2001. aastal oli kristluse osakaal religioonist rääkivates aramusartiklites 28 protsenti, islamil 17 protsenti ja teistel religioonidel 11 protsenti (mainiti budismi, satanismi, *New Age*'i, zen-budismi ja okultismi), religioonist üldiselt räägiti 44 protsendil juhtudest. 2011. aastal kasvas kristluse osakaal 38 protsendini, islamil langes 16 protsendini ja teistel religioonidel püsis 11 protsendi peal (mainiti esoteerikat, maausku, budismi, Rooma religiooni ja ateismi). Üldiselt religiooni käsitleti 35 protsendil juhtudest. 2021. aastal kasvas kristluse osakaal kodeeritud tähenduslike üksuste seas veelgi – 59 protsendini, islami osakaal vähenes 8 protsendile, teistel religioonidel 6 protsendile (mainiti esoteerikat, budismi, muinasusku, maausku, neošamanismi, gnostitsimi, ufoloofiat). Religioonist üldiselt oli juttu 27 protsendil juhtudest (joonis 6).

Joonis 6. Religioonide osakaal arvamuskajastustes 2001., 2011. ja 2021. aastal.

Kui liita kokku kõik religiooniga seotud kodeeritud tähenduslikud üksused ajalehtede veebiväljaannete arvamusrubriikides ja hinnata nende tonaalsust igal aastal positiivne-neutraalne-negatiivne skaalal, siis on näha, et tonaalsus on ajas liikunud positiivsuse suunas (joonis 7).

Joonis 7. Kõigi religiooniteemaliste tähenduslike üksuste tonaalsus.

5.4 Kuidas räägitakse religioonidest üldiselt?

Konkreetsete religioonide tähenduslike üksuste tonaalsuse muutused on olnud märgatavalt suuremad (sellest lähemalt allpool), kuid kategoorias religioonist üldiselt on dünaamika üsna sarnane – positiivsete üksuste osakaal on kasvanud isegi järsemalt – 24 protsendilt 2001. aastal 39 protsendini 2021. aastal, neutraalsete üksuste osakaal on püsinud vahemikus 37 – 41 protsenti ning negatiivsete üksuste osakaal on vastavalt vähenenud 35 protsendilt 2001. aastal 22 protsendini 2021. aastal.

Kõigil kolmel aastal tuuakse religiooni kohta üldiselt negatiivsena välja, et usklikud on rumalad. „*Nood, kes tõemeeli tahaksid teha esimese sammu teispoolsusega suhtlemisel peavad paratamatult leppima mõjuga, milline tuleneb palvetajad on totakad – teooriast*“ (2001_2), „*Nende uuringute mitmete väga huvitavate tulemuste hulka kuulub ka avastus, et religioosus on tõesti haridustasemega negatiivses seoses /.../*“ (2011_25), „*Lollidest tõuseb tõesti tohutut tulu. Nende raha eest on ehitatud kõik kirikud, aga nende udar ei saa iialgi tühjaks – ainult lüpsa!*“ (2021_23).

Samuti leitakse kõigil kolmel vaadeldud aastal negatiivsena, et usk vastandub teadusele ja loogikale. „*Selles kurvas kohtuasjas põrkuvad paratamatult arstiteadus ja religioon /.../*“ (2001_19), „*Kirik/religioon ja teadus tunduvad asuvat ühe mõttelise sirgjoone kahes otspunktis /.../*“ (2011_51), „*Väga paljuski oleneb inimeste kuuluvus ühte või teise leeri mitte faktidest ja loogikast, vaid uskumustest*“ (2021_91).

Negatiivsena nähakse kõigil kolmel aastal, et uskmatud ei saa usklikest aru. „*Jehoova tunnistajate Nikolai ja Viktoria Melnitshenko käitumine võib tunduda meile imelik*“ (2001_21), „*Tunnistan, et minusugusel ateistil on raske mõista meeleseisundit, milles mõni inimene väidetavalt jumala leiab /.../*“ (2011_52), „*Ilmalikul inimesel ongi äärmiselt keeruline kiriku õpetust hinnata selle nüanssidesse laskumata*“ (2021_10). Just see mõistmatus on nii aastatel 2001 kui 2021 kõige levinum religioonist üldiselt negatiivsena kodeeritud kategooria.

2001. aastal tuuakse muuhulgas negatiivsena religiooni kohta üldiselt välja, et usku surutakse vägisi peale: „*Ürituste ajal Tallinnas Vabaduse väljakul on korduvalt korraldatud ka palvusi ning teisi usulisi tegevusi. Viimastest peavad tahes-tahtmata osa võtma nii usklikud inimesed, usu suhtes ükskõiksed kui ka ateistid /.../*“ (2001_20); et religioon on vägivaldne: „*Teada aga on, et kõige suuremad pahandused ja sõjad on saanud alguse just nimelt uskude ja usulahkude vastuoludest: et kelle jumal on*

jumalam“ (2001_61) ja et religioon on igav: „*On ju ka religioon kultuuri osa, aga need saated on tuimad ja igavad*“ (2001_49).

2011. aastal märgitakse religiooni kohta negatiivsena muuhulgas, et religioon ei ole demokraatlik: „*Kui religioossed institutsioonid võimu üle võtavad, pole nad kunagi demokraatlikud. Nad ei saagi olla, sest religioosne võim nõuab kuulekust jumalikule võimule, mis juba oma olemuselt pole avatud ratsionaalsele proovilepanekule*“ (2011_8) ja et usklikel on madal eneseusk: „*Need, kes peavad ennast usklikuks, usuvad vähem iseendasse ja oma võimetesse võrreldes nendega, kelle jaoks usk on kauge nähtus*“ (2011_14).

2021. aastal leitakse negatiivsena näiteks, et usklikud on eluga mittehakkamasaavad inimesed: „*Tegu on eluvõõraste, arglike ja alluvate inimtüüpidega, kes on leidnud turvatunde kõhkluseta kuuletumises*“ (2021_32).

Neutraalsena iseloomustatakse religiooni kõigil kolmel aastal kui iga inimese isiklikku asja: „*Usk on minu meelest asjasse pühendatute ja valgustust saanute eraasi /.../*“ (2001_4), „*Inimesel on võimalik olla vahetus suhtes tolle jõuga ja kirik saab siin olla üksnes tugistruktuur, mis inimese suhet absoluudiga toetab*“ (2011_31), „*Arusaadav, et seksuaalsus on inimese üks intiimsemaid valdkondi – nagu religioossuski*“ (2021_4).

Kõigil kolmel aastal iseloomustatakse religiooni kui midagi, mis tegeleb surmajärgsega: „*Usklikud usuvad igavest elu, mitteusklikel on seda raske teha*“ (2001_4), „*Iidsed vaimsed õpetused, minu arvamust mööda sealhulgas vanad Egiptuse vaimsed õpetused, ja paljud vanad India vaimsed õpetused kannavad endas uuestisünni ideed /.../*“ (2011_37), „*Eri religioonides otsitakse vastust küsimusele, mis saab inimesest ja tema keha elustanud hingest pärast seda, kui hing on otsustanud keha maha jätta*“ (2021_28).

Neutraalsena tuuakse religiooniga seoses kõigil kolmel aastal välja ka, et Eestis ei ole riigiusku/kirikut: „*Eestis teatavasti ei ole riigiusku, see tähendab, et ka riik ei eelista üht või teist usundit*“ (2001_10), „*Ka Eesti Vabariigi põhiseadus ütleb, et riigikirikut ei ole, ja sellest ei järeldu kuidagi, et riik ise võiks kiriku ülesanded enda kanda võtta*“ (2011_18), „*Igäihel on siiski vabadus uskuda ja oma usku ka levitada*“ (2021_19).

Mitmel aastal leitakse lisaks, et religioonil on oma reeglid: „*Jah, religioonil on oma moraal, on omad voorused, mida arendatakse ja kired, mida välja juuritakse*“ (2001_59), „*Iga religioon on aga üldjuhul seotud teatud kindlate*

reeglitega, ettekirjutustega, mida peab tingimata järgima“ (2011_14). Väga levinud on ka hinnang, et eestlased on usukauged „Eestlased on alati uskunud end olevat religioosselt leige rahvas, kellele on omane ratsionaalsus ja eluterve skepsis“ (2011_27), „Eesti ühiskond on sekulaarne“ (2021_27).

Positiivsena tuuakse religiooni kohta üldiselt kõigil kolmel vaadeldud aastal välja, et usk aitab elu mõtestada: „Ja taas tõdetakse, et õnn ei peitu materiaalses heaolus, vaid hingerahus, mille ülim allikas on Jumal, kõige oleva Looja“ (2001_88), „Sellel perioodil vajab õpilane aega ka suurte ideedega tegelemiseks, pärinegu need siis religioonist või filosoofiast /.../“ (2011_38), „Kui Jumal meid siia maailma sündida lubas, oli tal meie jaoks plaan. Keegi meist ei ela sihi- ega eesmärgita. Meil tuleb see vaid ära tunda“ (2021_74).

Läbi aastate leitakse, et usk kõrgematesse jõududesse parandab toimetulekut: „Jõulude aeg meenutab meile taas, et Jumal tahab ja suudab meid aidata“ (2001_89), „Kui mõned ühiskonnad on kultuurilistel põhjustel rohkem alid pöörduma rasketel aegadel jumala poole, siis teised leiavad lohutust traditsioonilistest paranormaalsetest uskumustest“ (2011_11), „Eksistentsiaalsetele küsimustele vapustavate õnnetuste või katastroofide toimumise kohta saab anda vastuse läbi usu prisma“ (2021_55).

Kõigil kolmel aastal vaieldakse vastu ka eelpool negatiivsena toodud väitele, et usk ja teadus ei käi kokku: „Ühe paari aasta taguse uuringu kohaselt usub 40% USA teadlastest isikustatud ainujumala olemasolu, kes personaalselt on vastutav inimese olemasolu eest“ (2001_5), „Eksisteerib väga selge tendents: mida madalam on inimese haridus, seda suurem on tõenäosus, et nende hulgas on rohkem mitteusklikke inimesi. Usklike inimeste seas on kõige suurema osakaaluga kõrgharidusega inimesed“ (2011_14), „Vastupidi, tänu teaduse arengutele on ka kirikul oluliselt lihtsam oma ühte eesmärki maailmas ellu viia – teenida ja hoida elu“ (2021_87).

Vähemalt kahel aastal tuuakse positiivsena välja, et religioon ühendab inimesi: „Usuühendused võivad rahvast mobiliseerida korrumpeerunud, rõhujatest valitsejate vastu“ (2011_8), „Praegu, kus ühiseid jumalateenistusi niikuinii pidada ei saa, pakub telerist tulev liturgia vähemalt vaimset virgutust ja ühtekuuluvustunnet“ (2021_19) ning et inimene on oma olemuselt religioosne: „Inimese sisemine mina vajab tegelikult transendentsiga kõnelemist /.../“ (2001_2), „Uusaja inimene heitis kõrvale jumala, kuid ei suutnud loobuda usust ning lõi enesekuvandi, milles omistas endale jumala pärisosaks peetud ratsionaalse üliolendi jooned“ (2021_63).

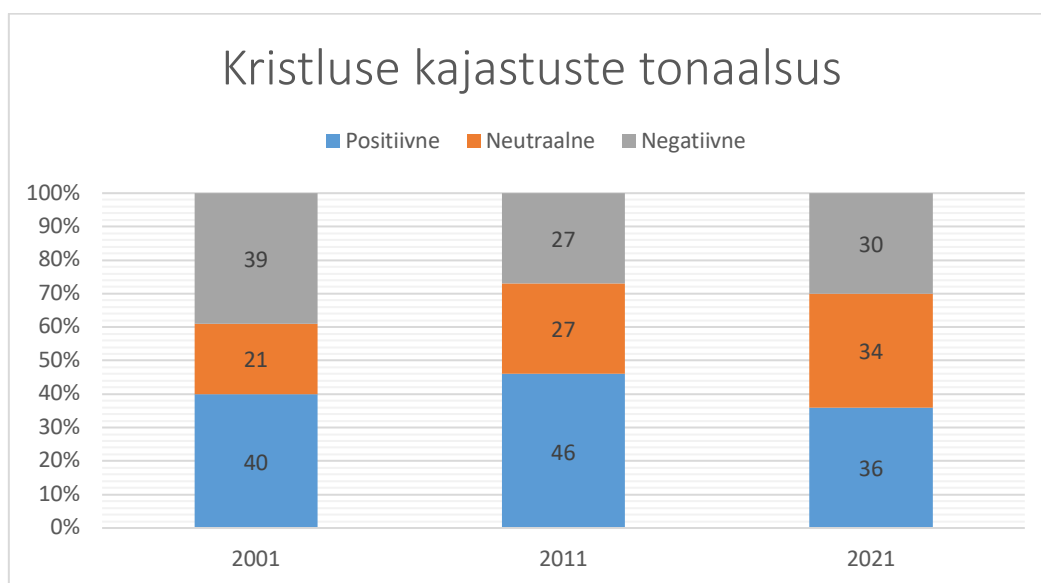
2001. aastal leitakse korduvalt, et religioon kasvatab eetilisi inimesi: „*Et mõnegi religiooni kuulutus „Ilma Jumalata läheb inimene hukka!“ teeb meelega raskeks, on tõsi*“ (2001_93), samas 2011. aastal tuuakse välja, et religioon on väljaspool eetikast, head ja kurja: „*Praegused pastorid ikka kordavad eetikaküsimusi, kuid religioon on väljaspool eetikast, religioonis on inimene astunud väljapoole hääd ja kurja. Ta ei hinda, vaid elab õndsana uues maailmas uuena*“ (2011_44).

Kuna tekstikorpuste sisuanalüüsil joonistusid selgelt välja suurte religioonidena kristlus ja islam, siis vaatlesin nende representatsiooni eraldi.

5.5 Kuidas räägitakse kristlusest?

Kui kristluse osakaal religiooniteemalistes arvamusküsimustes liikus vaadeldaval ajaperioodil tõusvas joones, nagu ka usklike ja vaimulike kirjutatud tekstide hulk, siis tonaalsus püsis üsna stabiilne, pigem positiivsete tähenduslike üksuste osakaal perioodi lõpul isegi pisut vähenes algusega võrreldes (joonis 8).

Joonis 8. Kristluse tähenduslike üksuste tonaalsus kolmel vaadeldud aastal.

Kokkuvõttes on siiski kõigil kolmel aastal kristlusest räägitud enamasti kas positiivses või neutraalses võtmes – 2001. aastal oli selliste kajastuste osakaal 61 protsenti ja 2021. aastal 70 protsenti. Mõnevõrra on kasvanud neutraalsena kodeeritud tähenduslike üksuste arv, mis 2001. aastal oli 21 protsendi juures ning kasvas 2021. aastaks 34 protsendini. Samas tuleb arvestada, et nii absoluutarvudes kui ka suhteliselt

võrreldes teiste religioonidega kristlust käsitlevate tähenduslike üksuste arv kasvas. Negatiivsena kodeeritud tähenduslike üksuste osakaal kahanes 2001. aasta 39 protsendilt 2021. aastal 30 protsendile.

Käsitlesin selles töös kristlust analüüsi eesmärgil ühe tervikuna, kuid tekstides mainiti erinevaid konkreetseid kristlikke kirikuid ja anti neile hinnanguid – kõige rohkem luterlikku kirikut, kuid korduvalt ka roomakatoliku ja õigeusu kirikuid ning end kristlastena defineerivaid Jehoova tunnistajaid.

Kõigil kolmel vaadeldud aastal tuuakse kristluse kohta negatiivsena välja, et kristlased on sallimatud ja tagurlikud: „*Küll olen kohanud luterlaste hulgas vahel sallimatust ja mittemõistmist dalai-laama ja tema sõnumi suhtes*“ (2001_53), „*Praegused luteri kiriku õpetajad on kinni kitsas maailmas, korrutavad ikka vanu mõisteid, suutmata neid avada nüüdisaja inimesele*“ (2011_44), „*Loodan, et meie kristlas- ja ühiskond areneb niikaugale, et piiblitstaate ei visata varrukast oma konservatiivsete ja homfoobsete seisukohtade põhjendamiseks, vaid mõistetakse, et teine inimene on nagu sina. Ja samas teistsugune*“ (2021_85).

Mitmel aastal kordub ka väide, et kristlased on silmakirjalikud: „*Miks ikkagi on oluline, et paavst oleks mees. Eks Joani näide ole ilmikas vastus. Paavst vannub tsõlibaati nagu iga teine katoliiklik kirikutegelane. Kui mees patustab on seda suhteliselt lihtne varjata, kuid naise patt paistab välja. Paavst peab olema patuta. Vähemalt formaalselt*“ (2001_51), „*Kristliku maailmapildi üldraamistik on analoogne Vooglaiu poolt esitatud küünilise vaktsiinikampaaniaga*“ (2021_59).

Kristluse vägivaldne ajalugu leiab samuti mitmel aastal märkimist: „*veel mõni sajand tagasi aktsepteeris suur osa kristlaskonnast religioosselt motiveeritud füüsilist vägivalda (nõidade ja ketserite hävitamine, ususõjad jms) /.../*“ (2011_56), „*Euroopa ajaloo suurim kultuuritühistamine toimus koos ristiusu võidukäiguga Rooma impeeriumi aladel. Varakeskaja inimesed hävitasid süstemaatiliselt suurema osa Kreeka-Rooma „paganlikest“ taiestest, mis olid tolle tsivilisatsiooni kollapsist järele jäänud*“ (2021_48).

Eraldi väärrib märkimist, et Moskvale alluvat õigeuskirikut nähakse mitmel aastal Kremli otsese käepikendusena: „*Kiriku ühiskondliku funktsiooni rakendumine – Kremli toetamisena – on vahend tagamaks stabiilsust selles suures riigis*“ (2001_78), „*RPTs on oma algusest saadik (Kiiev, 988.aasta) olnud riigivõimu teenistuses, nagu Vene riik, nii ka õigeuskirik nõuab armastust ja austust eelkõige iseenda vastu. Ei jumala ega Jeesuse vastu, esikohal on kirik kui niisugune*“ (2021_24).

Neutraalsena toodi kõigil kolmel vaadeldud aastal välja, et kristlus tegeleb inimeste vaimse kasvatamisega: „Siit muidugi järeldus, mida kohtab nii vaimulikus kui ka ilmalikus kirjasõnas – ilma usuta Jumalasse, ilma ristiusuta läheb inimene hukka“ (2001_33), „Kristlaste palves on sõnad: meie igapäevast leiba anna meile tänapäev /.../ Ent leib tähendab siiski hingepidet: anna tänaseks päevaks hädavajalik“ (2011_2), „Piibel annab siiski mingisugused väärtused, mille eest meie seisame ning need väljenduvad ka kõnealuses saates“ (2021_57).

Mitmel aastal mainiti, et kristlased on ajaloos palju kannatanud: „Kunagi olid varakristlased need, kes, jumala nimi suul, märtrisurma läksid. Näiteks lõvide ette visatuna või elusalt maetuna“ (2001_47), „Nii nagu juhtus läänes, osutus märtrite veri ka selles piirkonnas kiriku seemneks juba esimestel sajanditel“ (2021_15). Samuti leiti, et kristlik õpetus on aja jooksul palju muutunud: „Sest ristiusk ei ole monoliitne kaljurahn, vaid äärmiselt mitmepalgeline usund, mis on pealegi ajas muutunud ja muutub üha - nii nagu ühiskond ja kultuuri“ (2011_31), „Paari tuhande aasta jooksul on kristluse külge takerdunud kõvasti ajaloolist pagasit, nii et paljud dogmad ja traditsioonid ei paistagi otseselt algse tekstiga seonduvat, ning sama palju on ka kõrvale heidetud“ (2021_1).

Positiivsena tuuakse kõigil kolmel aastal välja kristluse oluline roll ühiskonnas: „Kristuses kingiti meile inimeseks olemise põhitoon, mis on eelduseks kõikide pillide kaunile koosõlale“ (2001_89), „Võiks öelda: kristlus on oma sotsiaalse ülesande kodanikuühiskonna kasvatamisel täitnud, hoolivus ja sallivus on saanud normiks“ (2011_19), „Eesti riigi rajasid kristlased, ulatuslikult ateismi levitas tagurlik Nõukogude Liit“ (2021_79).

Leitakse, et Eesti kuulub kristlikku ruumi: „Eestlased kui kristlik rahvas peaks käima jumalasõna järgi“ (2001_83), „Ja kuigi see paljudele ei meeldi, on Eestis selleks usundiks eeskätt kristlus, sest Eesti kuulub Euroopasse, mille kultuuritaust on kristlik“ (2011_31), „Me vähemalt elame luterlikus ruumis - st meie ala on olnud alates XVI sajandist valdavalt luterlik“ (2021_4).

Ühise väärtusena mainiti kõigil kolmel vaadeldud aastal, et kristlase jaoks on elu püha: „Mul on tunne, et elu kui suurima Jumala poolt antud kingituse väärtustamine käib inimkonnal hooti“ (2001_71), „Ehkki kristlased kellegi surma üle ei rõõmusta, aitab juhtunu meeles pidada igäihte vastutust Jumala ja inimeste ees“ (2011_23), „Kristlasena ma vaatan inimelu kui midagi püha, mis on Looja poolt antud ja mida ainult Looja tagasi võtab“ (2021_93).

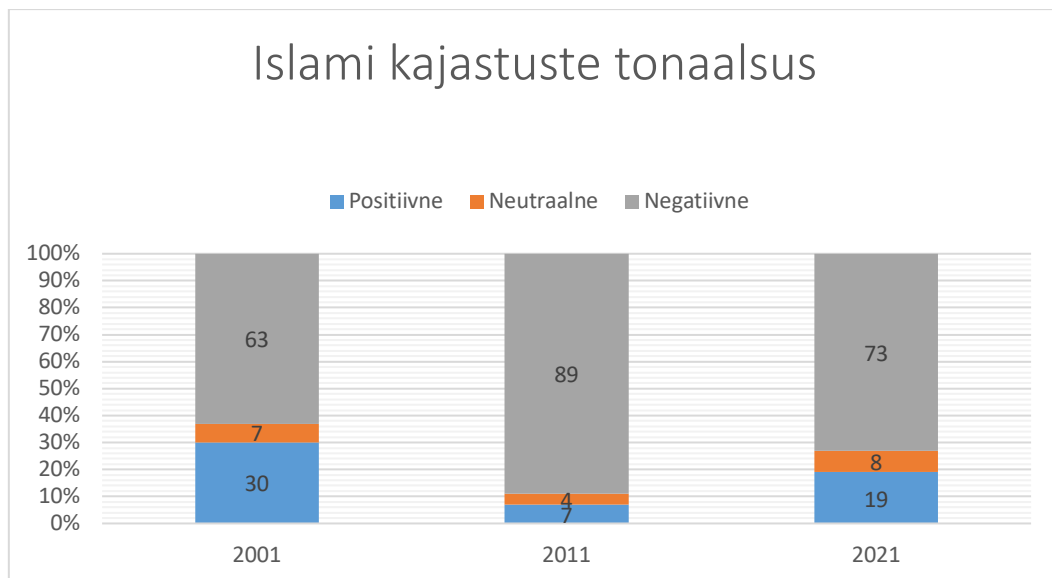
2001. peetakse kristluse juures kõige olulisemaks, et kristlus on moraalne: „Kristlik moraal on ainus tõsine vastujõud sellisele moraalitusele“ (2001_3).

2021. aasta tõi erinevalt varasematest vaadeldud aastatest meediasse üsna arvukalt kristlaste endi tagasipeegeldusi meediale ning leiti, et kristlasi kiusatakse taga: „Artikkel on tõukunud soovist suruda meie suurim vähemus – kristlased – eemale meediast ja avalikust ruumist, stigmatiseerida nende kuvandit ja juhte“ (2021_9), „Rõhutan – kirikud saavad kindlasti hakkama, küll on aga raske inimestel, kirikulistel, kelle usuvabadus on seatud ränga löögi alla“ (2021_14), „Kas kristlane, kellel on me põhiseaduse järgi justkui ka usuvabadus, peaks ses küsimuses vaenukõne hirmus oma usku salgama? Peaks ta kartma?“ (2021_41).

5.6 Kuidas räägitakse islamist?

Sarnaselt kristlusega vaatan ka islamit selle töö raames ühe tervikuna, toomata välja selle erinevaid harusid, kuigi neid tekstides mainitakse. Islamit on kõigil kolmel vaadeldud aastal kajastatud ülekaalukalt negatiivse tonaalsusega (joonis 9). Samas on islami osakaal religiooniga seotud kajastuste seas ajas järjest vähenenud.

Joonis 9. Islami tähenduslike üksuste tonaalsus kolmel vaadeldud aastal.

Negatiivsena tuuakse kõigil kolmel aastal välja, et islam on terroristlik: „Kuigi terrorismi on viljeletud ka Läänes, seostub see eelkõige siiski islami äärmusrühmitustega“ (2001_72), „Mošeesst välja kasvav terrorism, mida õigustatakse

islami abil, on islami probleem“ (2011_4), „Pole juhus, et džihadism kui nähtus on omane üksnes islamile, mitte aga anglikaani või mormooni kirikule /.../“ (2021_26).

Islamit peetakse lääne suhtes vaenulikuks: *„Tegemist on lääne kultuuri ja selle väärtushinnangute suhtes ülemaailmselt varjamatult vaenuliku religiooni impordiga“ (2001_9), „Esiteks oli Osama bin Laden islamimaades väga populaarne, sest ta oli USA-vastases võitluses kõige edukam /.../ Ta oli lääne vastu võitlemise sümbol ja on seda siiani“ (2011_24), „Kas islamil on Euroopas kohta? Saksamaa siseminister Horst Seehofer leiab, et mitte – Islam ei kuulu Saksamaale, kuulutab ta“ (2021_26).*

Kõigil kolmel aastal leitakse, et islam on oht julgeolekule: *„Selle projekti teostamine tähendaks Eestile tõsist julgeolekuriski /.../ usume, et Eesti ei pea saama itta ja läände suunatud püha sõja tugipunktiks“ (2001_9), „Oht kasvab kindlasti Euroopas asuvate mošeede läheduses, kus suuremal või vähemal määral radikaalsed islamivaimulikud hakkavad toimunud oma koguduste jaoks tõlgendama“ (2011_22), „Islamiterrorismi kui hirmuäratavaima julgeolekuriskiga peab tegelema, kuigi Afganistani sõda kujunes ebapopulaarseks – nii nagu selle lõpetaminegi“ (2021_80).*

Kõigil aastatel peetakse islamit ka vägivaldseks: *„Budistid pole agressiivsed nagu mõned moslemid, kes islamiusu olemasolust maailmale pommiplahvatustega märku annavad“ (2001_55), „Islami saladus – sellestki ei taheta läänes väga rääkida – on vägivald. Islam on vägivaldjal põhinev religioon“ (2011_6), „Islamiseerimine olla palju karmim, teisitimõtlejatele halastamatum ja veel vähem tsiviliseeritud, kui oli Iraanis“ (2021_77).*

Neutraalsena tuuakse islami kohta kahel aastal välja, et selle sees on erinevaid suundumusi: *„Islamimaailma nii öelda demograafilises keskpunktis Pakistanis ja eriti selle pealinnas Islamabadis tuleb Aasia islami lõhestatud olemus ehk kõige selgemalt esile, külg külje kõrval elavad siin fanaatiliselt range ja hoopis liberaalsem islam“ (2001_80), „Ja ikkagi on oht moslemeid puhtalt grupikuuluvuse alusel stigmatiseerida kaugelt enam kui teoreetiline. Nad lihtsalt ei ole mitte kuidagi ühe vitsaga löödavad“ (2021_26). Leitakse ka, et Eestis on islam vähe levinud: „Meie moslemid on üles loetud, mošeesid meil pole, Afganistani veteranid on peaaesjalikult võidelnud tsivilisatsioonidevahelises kontekstis „omade“ poolel ning väga vähesed võimalikest vaenlastest laias ilmas teavad, et me olemas oleme“ (2011_22).*

Ainus positiivne asi, mida islami kohta kõigil kolmel aastal välja tuuakse on asjaolu, et äärmuslasi on moslemitest vaid väike osa: *„Tänaseks on kõik islamiriigid ja nende liidrid end toimunud terrorirünnakutest distantseerinud“ (2001_72), „Ja enamik*

muslimeid ei taha elada maailmas, kus nende riiete alt kohe pommivööd otsitakse“ (2011_63), „Ainult üks asi on moslemiusk, aga teine islamiterrorism“ (2011_84).

Kõige rohkem positiivset kajastust saab islam 2001. aastal, mil selle kohta leitakse näiteks, et islamil on rikas kultuur: *„Islami kultuur on andnud maailmale väga palju ainulaadset ja ilusat, alustades poesiast ja lõpetades arhitektuuriga, mille silmapaistvad esindajad on ka paljud sajanditevanused mošeed“ (2001_11)* ning et moslemid järgivad elukohariigi seadusi: *„Loodud on islami poolkuu ühing Eestis /.../ Meie ühingu kümneliikmelises juhatuses on esindatud Eestis elavad tatarlased, tšetšeenid, usbekid, kirgiisid, aserbaidzhaanlased jt. Oma sihte püüame ellu viia samm-sammult, eesti rahvast austades ja Eesti seadusi täites“ (2001_13).*

2021. aastal tuuakse välja, et islam on kaastundlik, külalislahke, helde: *„Kui islam ei pane rõhku inimese õigustele – nagu ei tee seda ka Pashtunwali hõimuseadus –, paneb ta rõhu sellele, mida inimesel on hea ja õige teha: olla kaastundlik, külalislahke, suuremeelne, helde, austada vanemaid inimesi jpm“ (2021_64).*

6 JÄRELDUSED

Otsisin selles töös vastust küsimustele:

- kuidas on muutunud religiooni nähtavus eestikeelses meedias XXI sajandil;
- kuidas on muutunud religiooni representatsioon meedias XXI sajandil.

Selleks analüüsisin aastatel 2001 kuni 2021 eetikeelsete päevalehtede Postimees ja Eesti Päevaleht veebiväljaannete arvamusrubriikides ilmunud religiooniteemalisi arvamusementikleid. Representatsiooni muutuste kaardistamiseks vaatlesin lähemalt aastaid 2001, 2011 ja 2021.

Artiklite kvantitatiivse analüüsi tulemusena selgus, et religiooniteemaliste arvamusementiklite arv on ajas pigem kasvutrendis. Kui vaatlusperioodi esimesel poolel jäi aastas ilmunud artiklite arv vahemikku 37 kuni 90, siis perioodi teisel poolel 59 kuni 163. Religiooni nähtavuse suurenemist meedias on täheldanud ka Suurbritannia meedia (Knott, Poole, ja Taira 2013) ja Soome meedia uurijad (Taira ja Kyyrö 2021). Knott ja teised võrdlesid religiooni representatsiooni Suurbritannia meedias aastatel 1982 ja 2008 – 2010 ning leidsid, et *lisaks kasvavale arvule viidetele erinevatele usulistele traditsioonidele, oli üldise religiooni teemadel kirjutatud tekstide arv suurenenud alates 1980ndatest aastatest, mis näitab nende tähtsust populaarkultuuris* (Knott, Poole, ja Taira 2013, 176).

Käesoleva töö vaatlusperioodi esimese poole kõige artikliterohkem aasta oli 2001. aasta, mil Eesti Päevalehe veebiväljaande arvamusrubriiki lisandusid väljaannete liitmise tulemusena ka internetiportaali Mega arvamused, kus tegutses eraldi Eesti esimese veebikommentaariumi Delfi@comment juurest üle meelitatud arvamustoimetis. Samuti langesid 2001. aastasse kogu selle sajandi avaliku religioonikäsitluse jaoks märgilised 11. septembri terrorirünnakud Ameerika Ühendriikides.

Religioosselt motiveeritud terrorism oli üheks oluliseks põhjuseks ka vaatlusperioodi teise poole kõige artikliterohkemate aastate 2015 – 2017 selgelt välja joonistuvale tipule.

Kõige madalama religiooniga seotud teemadel avaldatud arvamusementiklite arvuga aastad 2009 perioodi esimeses pooles ja 2019 teises pooles langevad kokku majanduse mõõnaperoodidega Eestis ning seega võib põhjuseks olla meediamajade kokkuhoiupoliitika. Selle väite tõesuse kinnitamiseks peaks aga vaatama kõigi sel

perioodil veebiväljaannetes avaldatud tekstiüksuste koguhulga muutust, mida käesoleva töö raames ei tehtud. Kõige enam mõjutab religiooni nähtavust siiski avalikus arvamusruumis ühiskonnas parasjagu aktuaalsete teemade seotus religiooniga.

Vaadates religiooni nähtavust veebiväljaannete arvamusrubriikides kuude lõikes, joonistused tippudena välja kristlikud usupühad detsembris ja aprillis ning september ja oktoober koolialguse ja 2001. aasta terrorirünnakute aastapäevaga. Seega saab üldistatult järeldada, et religiooni nähtavus avalikus arvamusruumis ühe aasta piires on sesoone iseloomuga.

Religiooni representatsiooni muutuste tuvastamiseks vaatlesin lähemalt aastaid käsitletava perioodi alguses, keskel ja lõpus ning analüüsisin kvalitatiivselt ja kvantitatiivselt aastatel 2001, 2011 ja 2021 Postimehe ja Eesti Päevalehe veebiväljaannete avamusrubriikides ilmunud religiooniteemalisi tekste.

Üldistatult võib öelda, et avalik arvamusruum suurte ajalehtede veebiväljaannete arvamusrubriikide näitel tegeleb kõigil kolmel aastal peamiselt religiooni sotsiaalse mõõtmega ning fookuses on erinevate religioosete institutsioonide suhted riigi ja ühiskonnaga. Kolm teemat kordusid kõigil kolmel aastal: kiriku koht ühiskonnas (ka kiriku ja riigi lahutatus), usuõpetuse viimine koolidesse ja jõulud. Mitu ühel või teisel aastal 10 olulisema hulka jõudnud teemat olid vähemal määral esindatud ka teistel aastatel (õigeuskirikute tüli, kirikuvara küsimused, eutanaasia legaliseerimine jne), kuid oli ka teemasid, mis olid seotud konkreetse sel aastal toimunud sündmusega ning kandsid konkreetset ajastu vaimu, kordumata vaadeldud perioodil varem ega hiljem (maailmalõpu ennustused, dalai-laama visiit Eestisse, Paavsti visiit Iraaki, Breiviku terrorirünnak, koroonaga seonduv).

Kaardistasin ära, millistest religioonidest räägiti ning kõigil kolmel aastal eristusid selgelt kristlus ja islam, teiste religioonide mainimiste osakaal jäi 6 – 11 protsendi juurde, olles ajas pigem kahanev. Kui perioodi algul räägiti kõige rohkem üldistest religiooniga seotud teemadest, ühtki konkreetset religiooni nimetamata, siis 2021. aastaks kasvas kristluse osakaal 59 protsendini. Islami osakaal samal ajal langes 17 protsendilt 2001. aastal 8 protsendile 2021. aastal.

Kristlusest räägiti läbi aastate valdavalt kas neutraalses või positiivses võtmes ning islamist valdavalt negatiivses võtmes. Soomes on täheldatud sarnaseid suundumusi: *Soome meedial on mõõdukalt positiivne toon Evangeelse Luterliku Kiriku suhtes, kuigi institutsiooni avaldusi ja tegevusi jälgitakse ning hinnatakse, samas kiputakse islamit ja konservatiivseid kristlikke vaateid käsitlema kriitilisemalt* (Taira ja Kyyrö 2021).

Eestis kristlike teemade kajastamist ajalehtedes Postimees, Eesti Päevaleht ja Maaleht aastatel 1991 ja 2012 uurinud Kaire Piir jõuab samuti üldisele järeldusele, et *valdavalt on avaldatud positiivse tonaalusega artikleid, kõige vähem on negatiivse alatooniga artikleid* (Piir 2013, 40). Piiri magistritöö vaatles aastaid 1991 ja 2012 ning tuvastas, et huvi kristluse vastu on ajas vähenenud. *Urimustulemustest selgus, et kristlikud teemad ei ole tänapäeva meedias populaarsed, sest sageli räägitakse tavalugejale arusaamatus keeles või teemadel, mis ei puuduta ühiskonda laiemas pildis. Sellest tulenevalt võib öelda, et ajakirjanduse kaudu kristlus inimesi kõnetanud ei ole* (Piir 2013, 53).

Käesolev töö analüüsib meediarepresentatsiooni ka üheksa aastat hiljem ning jõuab vastupidisele järeldusele, et koos kristluse osakaalu kasvuga on muutunud positiivsemaks ka religiooniga seotud kajastuste tonaalsus tervikuna – kui 2001. aastal oli negatiivse tonaalsusega ca 40 protsenti hinnangutest, siis aastal 2021 ca 30 protsenti. Kristlusega seotud kajastuste osakaalu tõusu taga võib näha teadlikku suhtekorralduslikku tegevust eelkõige Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku poolt – EELK peapiiskop oli 2021. aastal kõige enam religiooniteemadel sõna võtnud autor Postimehe ja Eesti Päevalehe veebiväljaannete arvamusrubriikides. See korreleerub käesoleva töö esimeses peatükis tutvustatud ülemaailmse trendiga, et religioossed grupid on üha rohkem hakanud kasutama kommunikatsioonivahendeid ja -tavasid, sealhulgas reklaami ja avalike suhete praktikaid (Cohen ja Soukup 2023).

Religiooni üldiselt konstrueeritakse kõigil neljal aastal kui teaduse vastandit ning usklike nähakse pigem rumalatena. Leitakse ka, et uskmatud ei saa usklikest lihtsalt aru. Religioon on midagi, mis tegeleb surmajärgsega ning millel on omad reeglid. Eestis riigiusku ei ole ning usk on iga inimese eraasi. Samas aitab usk kõrgematesse jõududesse elu mõtestada, ühendab inimesi ning parandab toimetulekut. Kõigil kolmel aastal vaieldakse vastu ka väitele, et usklikud on rumalad, pigem on usklike seas rohkem kõrgharitud inimesi.

Ühe muutusena saab välja tuua, et kui 2001. aastal nähti religiooni juures suure probleemina, et seda surutakse vägisi peale, siis ei 2011. aastal ega 2021. aastal seda enam probleemina ei nähta, küll aga konstrueeritakse usklike varasemast rohkem kui madala enesehinnanguga ja elus mittehakkamasaavaid inimesi. 2001. aastal leitakse korduvalt, et religioon kasvatab eetilisi inimesi, järgnevatel aastatel seostatakse seda pigem konkreetselt kristlusega.

Kristluse kohta leitakse kõigil kolmel aastal, et sellel on ühiskonnas oluline roll ning et Eesti kuulub kristlikku kultuuriruumi. Nende sõnumite arvukus ajas kasvab.

Kristluse olulisus identiteedi määratlusena tuli Knotti ja teiste andmetel esile ka näiteks Suurbritannias: *teised olulised diskursused rõhutavad kristluse olulisust rahvusliku identiteedi ja kultuuripärandi jaoks* (Knott, Poole, ja Taira 2013, 182). Samas konstrueeritakse kristlasi kui sallimatuid ja tagurlikke ning silmakirjalikke inimesi. Mitmel aastal leiab märkimist, et kristlased on ajaloos palju kannatanud ning elu on nende jaoks püha. 2021. aasta tõi erinevalt varasematest vaadeldud aastatest meediasse üsna arvukalt kristlaste endi tagasipeegeldusi meediale ning leiti, et kristlasi kiusatakse taga. Kui 2001. aastal kristluse ajalugu suuremat tähelepanu ei pälvinud, siis nii 2011. kui 2021. aastal on üks oluline teema just kristluse vägivaldne ajalugu.

2011. aastal tõusis eestikeelses arvamusruumis kõige rohkem kõneainet pakkunud religiooniga seotud teemana esile kristlaste kogukonna sisemine erimeelsus ning avaldati humanistliku kristluse manifest (ja selle vastumanifest). Siin järgis Eesti samuti suures osas meie põhjanaabrite arenguid. Soome meedias religiooni representatsiooni aastal 2010 uurinud Taira ja Kyyrö toovad ka välja, et *üks kuumalt arutatud aspekt puudutab luterliku kiriku sisemist mitmekesisust, mida sageli käsitletakse riiklikes uudislugudes ja raamitakse konfliktina liberaalide ja konservatiivide vahel* (Taira ja Kyyrö 2021).

Kõige üheülbalisem ja ajas kõige vähem muutuv on islami representatsioon. Islamit konstrueeritakse kõigil vaadeldud aastatel kui vägivaldset, terroristlikku, läänevaenulikku ja julgeoleku seisukohalt ohtlikku nähtust. Arusaam, et islam on suur oht julgeolekule, on prominentne ka Suurbritannia ja Soome meedia representatsioonis (Knott, Poole, ja Taira 2013, 182), (Taira ja Kyyrö 2021). Ainus positiivne asi, mida islami kohta kõigil kolmel aastal välja tuuakse, on asjaolu, et äärmuslasi on moslemitest vaid väike osa. 2001. aastal oli islami positiivset representatsiooni rohkem kui järgnevatel aastatel ning siis toodi välja ka, et islamil on väga rikas kultuur, mis on maailmale palju andnud.

Käesoleva töö kõige suuremaks väärtuseks, kuid samas ka kõige suuremaks väljakutseks on minu hinnangul esinduslik valim aastatel 2001 kuni 2021 Postimehe ja Eesti Päevalehe veebiväljaannete arvamusrubriikides ilmunud religiooniteemalistest artiklitest, mis ühelt poolt võimaldab XXI sajandi kahel esimesel aastakümnel religiooni ja meedia suhteid väga erinevatest aspektidest uurida, kuid teiselt poolt on just oma mahukuse ja võimaluste rohkuse tõttu ka uurimisküsimuste ja rakendatavate meetodite osas väga nõudlik.

Ka selles töös kraapisin religiooni positsiooni avalikul arvamuseväljal uurides vaid pealispinda ning kindlasti on võimalik religiooni meediarepresentatsiooni erinevaid aspekte olemasoleva valimi pinnalt märksa põhjalikumalt analüüsida. Peamiseks piiranguks sai kasutada olev aja- ja tööjõuressurs, mis sundis andmete analüüsis piirduma küllalt suure üldistusastmega.

Usun, et meedia ja religiooni suhted Eestis väärivad edasist uurimist ning loodetavasti on töös toodud esmastest tulemustest kasu tulevaste uuringute läbiviimisel. Kui selles töös käsitlesin näiteks kristlust ühe tervikuna, siis valim võimaldab süvitsi uurida ka ühe või teise kiriku meediarepresentatsiooni või näiteks suhtekorralduse mõju sellele representatsioonile.

Töös korduvalt viidatud Knott ja Taira kasutasid oma vastavalt Suurbritannia ja Soome meediarepresentatsiooni uurinud töödes religiooni jaotamist konventsionaalseks religiooniks (*conventional religion*) (nt kristlus, islam, budism jne), rahvareligiooniks (*common religion*) (nt horoskoobid, ennustused jne) ja ilmalikuks pühaduseks (*secular sacred*) (veendumused, väärtused, tavad, paigad, sümbolid ja esemed, mis formaalselt öeldes pole „usulised“, kuid mida inimesed siiski prioriteetseks, puutumatuks ja vaidlustamatuks peavad ning mida sageli nimetatakse „pühaks“) (Knott, Poole, ja Taira 2013, 11). Võrreldavate tulemuste saamiseks oleks võimalik ka Eesti meediale sarnase kodeerimistabeli alusel läheneda.

Lisaks meediarepresentatsioonile, mida siin töös käsitlesin, oleks kindlasti huvitav kaardistada selle representatsiooni mõju teisese sotsialiseerumise agendina ning vaadelda meediatekstide kõrval ka inimesi, kellele need suunatud on. Või siis teiselt poolt inimesi, kes seda representatsiooni oma valikutega löid.

Meedia uurijatele võiks aga huvi pakkuda Postimehe ja Eesti Päevalehe religiooni representatsioonide võrdlus, mida selle töö käigus koostatud valim samuti küllalt lihtsalt võimaldab.

Ning lõpuks on alati võimalik seda valimit veelgi laiendada, et saada täielikum ülevaade religiooni positsioonist eestikeelses (või, miks mitte, võrdluseks ka Eesti venekeelses) inforuumis – nagu oli selle töö esialgne ambitsioonikas eesmärk.

7 LÜHIKOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärk oli uurida, kuidas on muutunud religiooni nähtavus ja representatsioon eestikeelses meedias 21. sajandi kahel esimesel kümnendil.

Selleks analüüsiti aastatel 2001 kuni 2021 eestikeelsete päevalehtede Postimees ja Eesti Päevaleht veebiväljaannete arvamusrubriikides ilmunud religiooniteemalisi arvamusartikleid.

Selgus, et religiooniteemaliste arvamusartiklite arv on ajas pigem kasvutrendis ning kõige rohkem avaldati neid aastatel 2015 – 2017, mis olid märgilised religioosselt motiveeritud terrorirünnakute tõttu Euroopas. Samuti mõjutas religiooni nähtavust avalikus aramusruumis majanduse käekäik ning ühiskonnas aktuaalsete teemade seotus religiooniga. Tuvastatav oli ka religiooni nähtavuse sesoonne iseloom ja sõltuvus kristlikest pühadest.

Religiooni representatsiooni muutuste tuvastamiseks analüüsiti täpsemalt aastaid 2001, 2011 ja 2021 ning selgus, et kõige enam käsitleti religiooni sotsiaalset mõõdet ning keskenduti kiriku ja riigi suhetele, usuõpetusele koolides ning jõuludele.

Religiooniteemaliste tekstide kvalitatiivne analüüs näitas, et kui vaatlusaluse perioodi algul räägiti kõige rohkem üldistest religiooniga seotud teemadest, ühtki konkreetset religiooni nimetamata, siis 2021. aastaks kasvas kristluse osakaal 59 protsendini. Islami osakaal samal ajal langes 17 protsendilt 8 protsendile. Kristlusest räägiti läbi aastate valdavalt kas neutraalses või positiivses võtmes ning islamist valdavalt negatiivses võtmes. Koos kristluse osakaalu kasvuga muutus positiivsemaks ka religiooniga seotud kajastuste tonaalsus tervikuna.

8 KASUTATUD ALLIKAD

- Allen, Katie. 2007. „Online Advertising Share Overtakes Newspapers“. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/business/2007/mar/28/advertising.newmedia> (vaadatud 14. aprill 2023).
- Berger, Peter L., ja Thomas Luckmann. 2018. *Tegelikkuse sotsiaalne ülesehitus : tead-mussotsioloogiline uurimus*. Tartu: Ilmamaa OÜ.
- Casanova, José. 1994. *Public religions in the modern world*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cohen, Yoel, ja Paul A. Soukup, toim. 2023. *The Handbook on Religion and Commu-nication*. 1. tr Wiley. <https://onlineli-brary.wiley.com/doi/book/10.1002/9781119671619> (vaadatud 13. aprill 2023).
- Eesti Riiklik Statistikaamet, toim. 2001. *2000. aasta rahva ja eluruumide loendus = : 2000 population and housing census*. Tallinn: Statistikaamet.
- Geertz, Clifford. 2017. *Kultuuride tõlgendamine : valitud esseed*. Tallinn: Tänapäev.
- Hjarvard, Stig. 2016. „Mediatization and the Changing Authority of Religion“. *Media, Culture & Society* 38(1): 8–17.
- Hoover, Stewart M. 2006. *Religion in the media age*. London ; New York: Routledge.
- Kalmus, Veronika, Anu Masso, ja Merle Linno. 2015. „Kvalitatiivne sisuanalüüs“. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys> (vaadatud 29. märts 2023).
- Knott, Kim, Elizabeth Poole, ja Teemu Taira. 2013. *Media portrayals of religion and the secular sacred: representation and change*. Burlington: Ashgate.
- Loik, Ramon. 2016. „Euroopa Liidu vastused terrorismilainele“. *Diplomaatia*. <https://diplomaatia.ee/euroopa-liidu-vastused-terrorismilainele/> (vaadatud 7. aprill 2023).
- McNair, Brian. 2000. *Journalism and democracy: an evaluation of the political public sphere*. London ; New York: Routledge.
- McQuail, Denis. 2003. *McQuaili massikommunikatsiooni teooria*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- „Märgilise tähendusega aasta meediareklaamis - Kantar Emor“. <https://www.kantar-emor.ee/blogi/margilise-tahendusega-aasta-meediareklaamis/> (vaadatud 14. aprill 2023).
- Piir, Kaire. 2013. „Kristlike teemade kajastamine ajalehtedes ‘Postimees’, ‘Eesti Päeva-leht’ ja ‘Maaleht’ aastatel 1991 ja 2012“.

- Pollack, Detlef, ja Daniel V. A. Olson, toim. 2008. *The role of religion in modern societies*. New York: Routledge.
- „Rahvastiku demograafilised ja etno-kultuurilised näitajad | Statistikaamet“. <https://rahvaloendus.ee/et/tulemused/rahvastiku-demograafilised-ja-etno-kultuurilised-naitajad#usk> (vaadatud 14. aprill 2023).
- Rebane, Mari. 2007. „Online-ajakirjanduse areng Eestis“. Tartu Ülikool. https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/15672/Bakt_Rebane.pdf?sequence=1&isAllowed=y (vaadatud 14. aprill 2023).
- Rosenfeld, Stephen S. 2000. „The Op-Ed Page: A Step to a Better Democracy“. *Harvard International Journal of Press/Politics* 5(3): 7–11.
- Salwen, Michael Brian, Bruce Garrison, ja Paul D. Driscoll, toim. 2005. *Online news and the public*. Mahwah, N.J: Lawrence Erlbaum.
- Taira, Teemu, ja Jere Kyyrö. 2021. „Religion in Finnish Newspapers on an Ordinary Day: Criticism and Support“. *Journal of religion, media and digital culture* 10(2): 203–24.
- Tiit, Ene-Margit. 2014. *Eesti rahvastik: hinnatud ja loendatud*. Tallinn: Eesti Statistika.
- Tuchman, Gaye. 1980. *Making News: A Study in the Construction of Reality*. First Free Press paperback ed. New York: Free Press [u.a.].
- Vihalemm, Peeter, Marju Lauristin, Veronika Kalmus, ja Triin Vihalemm, toim. 2017. *Eesti ühiskond kiirenevas ajas: uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002-2014 tulemused*. Tartu: Tartu Ülikool Kirjastus.

9 SUMMARY

RELIGION IN ESTONIAN MEDIA - CHANGES AND TRENDS IN THE FIRST TWO DECADES OF THE 21ST CENTURY, USING THE EXAMPLES OF OPINION SECTIONS IN ESTONIAN NATIONAL DAILY NEWSPAPERS

The aim of this study was to examine how the visibility and representation of religion has changed in Estonian-language media in the first two decades of the 21st century.

To do so, religious opinion articles published in the online editions of the Estonian newspapers *Postimees* and *Eesti Päevaleht* between 2001 and 2021 were analyzed.

It was found that the number of opinion articles on religion has been on an increasing trend over time, with the highest number published in 2015-2017, which were significant years due to religiously motivated terrorist attacks in Europe. The visibility of religion in the public sphere was also influenced by the state of the economy and the relevance of religion to current issues in society. A seasonal character and dependence on Christian holidays in the visibility of religion were also detected.

To identify changes in the representation of religion, the years 2001, 2011, and 2021 were examined more closely. It was found that religion was most frequently discussed in terms of its social dimension, focusing on the relationship between church and state, religious education in schools, and Christmas.

A qualitative analysis of religious texts showed that while at the beginning of the study period, general religion-related topics were discussed without specifically naming any religion, by 2021, the proportion of references to Christianity had increased to 59%. Meanwhile, the proportion of references to Islam had decreased from 17% to 8%. Christianity was discussed predominantly in neutral or positive terms throughout the study period, while Islam was mostly discussed in negative terms. With the increase in the proportion of references to Christianity, the tone of religious coverage as a whole became more positive.

**Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tege-
miseks**

Mina, Erki Varma,

- 1) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

**Religioon eesti meedias – muutused ja trendid xxi sajandi esimesel kahel
kümnel eestikeelsete üleriiklike päevalehtede arvamusrubriikide näitel,**

mille juhendaja on dr Atko Remmel

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi
DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

- 2) annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele
kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi
DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab
autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab
luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse
lõppemiseni;
- 3) olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
- 4) kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi
ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Erki Varma

20.04.2023